

LUNDS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR NORDISKA SPRÅK
VIKTOR WIJCKMARK
HANDLEDARE: LARS-OLOF DELSING
C-UPPSATS, VT 2005

VARFÖR STAVAR VI INTE SOM NORRMÄNNEN?

En jämförande studie av attityder till alternativ
stavning

INNEHÅLL

1 Inledning	1
1.1 Syfte, avgränsning, utvidgning.....	1
1.2 Disposition.....	2
1.3 Forskningshistorik.....	2
2 Stavning	3
2.1 Principer vid ändrad stavning.....	3
2.1.1 Socialt och kulturellt.....	3
2.1.2 Stavningspolitik.....	4
2.1.3 Stavning av främmande ord i svenskan.....	4
2.2 Principer för vår nuvarande stavning.....	5
2.2.1 Ljudenlighet.....	5
2.2.2 Morfemprincipen.....	6
2.2.3 Vokallängdsregler.....	7
2.2.3.1 Stavfel.....	8
2.3 Vi måste läsa baklänges.....	9
2.4 Historisk stavning.....	10
2.5 Psykologiska aspekter vid läsning.....	10
2.6 Slutord om stavning.....	13
3 Svensk stavningshistoria	14
3.1 Svenska Akademien och stavning.....	14
3.2 Nystavaren.....	15
3.2.1 Skolbänkarnas befålkning.....	18
3.3 Slutord om svensk stavningshistoria.....	20
4 Skandinavismen	20
4.1 Nordiske målstræb – Nordiska språksträvanden.....	21
4.2 Dagens språknämnder.....	23
4.3 Slutord om kapitlet Skandinavismen.....	25

5 Fallet Tyskland	26
5.1 Tyskans nya rättskrivningsregler.....	26
5.2 Fyra förhållningssätt till standardspråk	27
5.3 Debattartiklar ur tysk press.....	27
5.4 Slutord om Fallet Tyskland.....	30
6 Den engelska rörelsen för förnyad stavning	31
6.1 ” <i>English Spelling is a World Oppression.</i> <i>This need not be</i> ”.....	31
6.2 Simplified Spelling Society.....	33
6.3 Slutord om den engelska nystavningsrörelsen.....	35
7 Angkäten	35
7.1 Enkätutvärdering.....	41
8 Slutdiskussion	42
Litteraturförteckning	45
<i>Bilaga 1: Motion om stavningsmotion</i>	<i>i</i>
<i>Bilaga 2: Enkät om förenklad stavning</i>	<i>iii</i>

1. Inledning

Ords stavning är något som alla är berörda av, alla har en åsikt som är lika giltig som den andres. För min egen del så var det var när jag gjorde en utbytetermin i Danmark som jag fick upp ögonen för det här med stavning. Dels stötte jag ju på dansk text, men även norsk, då en av mina lägenhetskamrater var från Norge. Det vanligaste omdömet man hör om såväl talad som skriven norska är att den ser gullig ut, knappt möjlig att ta på allvar. Men vid närmare granskning är den ju bra mer konsekvent och rimlig än svenska. Danskan i sin tur har en annan textbild, de skriver *jaloux*, *konference* och *tape*. Inte särskilt fonetiskt i våra ögon, i jämförelse med norska och svenska.

Utan större reflektion är det lätt att man tar stavningen för naturgiven – det finns *ett* sätt att stava orden på, och det är det evigt rätta. Om ordet stavas med en outtalad bokstav, så ska det väl vara så.

Min kännedom om den tyska stavningsreformen ledde mig in på att det måste finnas, eller ha funnits, en liknande debatt i Sverige. Jag blev intresserad av att veta om debatterna tedde sig lika, trots att det var olika språk, om det fanns det universella argument i frågan.

För att jämföra med ytterligare ett språk letade jag på internet efter en debatt om engelskans stavning. Med den krångliga ortografin så visste jag att denna debatt skulle finnas.

1.1 Syfte, avgränsning, utvidgning

Uppsatsens titel till trots, kommer jag egentligen inte att beröra norsk stavning över huvudet taget. Mitt syfte är att undersöka om det går några gemensamma drag genom svenska, tyska och engelska stavningsdebatter. Då de enda främmande språk jag kan är tyska och engelska, har det lämpat sig att granska just dessa som främmande språk. Vanligen läser man om *ett* lands stavning, och hur den eventuellt bör reformeras. Olika språk med respektive ortografi har sina specifika egenheter, och debattörerna i de olika lägren har sina käpphästar och stötestenar. Mitt mål är att finna de övergripande idéer som råder, oavsett språk. Detta hoppas jag även ska komma fram i den enkätundersökning jag presenterar, i vilken folk har fått göra omdömen om en förenklad stavning. Syftet med enkäten är att se hur mottagliga folk i gemen är för en alternativ skriftbild.

Ett privat syfte med uppsatsen har förstås varit att lära mig mer om sådant som berör stavning och läsning ur diverse aspekter, och jag hoppas att även läsaren känner sig upplyst och insatt i ämnet efter att ha läst uppsatsen.

Vad jag inte går in på är dyslexi. Det hade annars varit intressant att utröna om en förenklad stavning gjorde läsning och skrivning lättare för dyslektiker.

Inte heller går jag närmare in på sms- och chattspråk. Här sker många stavningsförenklningar och det kunde vara givande att se om dessa har spridit sig till skoluppsatser.

Uppsatsen berör inte heller hur språk utvecklas och får annorlunda uttal, varför den ökande skillnaden mellan skrift och tal uppkommer.

Jag skulle kunna koncentrera mig enbart på debatten som försiggick i tidskriften *Nystavaren* runt förra sekelskiftet för att se vilka stavningsattityder som gällde då, men nu är det alltså en jämförande studie jag framför allt är ute efter.

1.2 Disposition

Stavning berör ett oerhört brett område: språkvård, perceptionspsykologi, inlärningsteori, m.m. I kapitel 2 försöker jag därför täcka in så pass mycket att läsaren får en uppfattning om vad som är relevant att ta i beaktning när man uttalar sig om stavningsreform.

Kapitel 3 behandlar svensk stavningshistoria: hur Svenska Akademien har förhållit sig i stavningssfrågan, och jag refererar ett antal inlägg från *Nystavaren*.

Att ändra stavning är något som angår språknämnderna i Norden, och i kapitel 4 tittar jag på vilken roll den skandinaviska gemenskapen spelar när man planerar stavning

Därefter kommer i kapitel 5 en presentation av den tyska rättstavningsreformen och debatten som har följt. Det är ett urval artiklar jag har läst och redovisar. Därefter tittar jag på stavningsrörelsen i engelskan (kap. 6), vilken mest är ett fenomen på internet. Till sist redovisar jag min enkätundersökning (kap. 7), varpå slutdiskussionen följer (kap. 8).

1.3 Forskningshistorik

Vägen till hur svenskan har blivit standardiserad och fått sin nuvarande stavning är väl dokumenterat. En särskilt heltäckande studie som nyligen kommit ut är Ulf Telemans *Ära, rikedom & reda* (2002) och *Tradis och funkis* (2003). Svenska Akademiens öden och äventyr med sina ordböcker är grundligt nedskrivet i *Svenska Akademien och svenska språket* (Allén, Loman, Sigurd). Med min uppsats avser jag förstås inte mäta mig med dessa, utan söker alltså det jämförande perspektivet, länders stavningar emellan.

Om människans förmågor att tolka text har också skrivits hyllmeter, men jag använder mig blott av det som kan vara av intresse för stavningsdebatten.

2 Stavning

Det finns ingen lag om hur man måste stava, men Svenska Akademiens ordlista uppfattas som ett rättesnöre i frågan, pga Akademiens pondus. Eftersom man inte är juridiskt skyldig att följa den står det en även fritt att skriva sin egen ordlista och ge ut. Numera är knappast Akademien en förkämpe i stavningsdebatten, utan är lyhörd (lysedd) för hur folk i allmänhet stavar ord, och anpassar ordlistan därefter. Det har försökts med *jass*, *jos*, *sebra* t ex, men det har inte fallit folket på läppen, och dessa former har fått träda tillbaka för de ursprungliga formerna.

Just att det inte finns någon enväldig institution för språkets utformande gör det svårt att genomdriva förändringar. Melin (2004:144) tvekar om att det ens är eftersträvansvärt. Argumenten måste vara utomordentligt välmotiverade. Var gång en ändring kommit på tal har det rört sig om att göra stavningen mer ljudnära. Stavfelen i svenska bygger dock sällan på denna diskrepans (se kap 2.4), och dessutom är läsning vanligare än skrivning. Därför väger tydlighet i skrift tyngre än lättlärdhet av stavning, anser Melin. Svårast av allt är ändå att påverka trögheten hos alla som skriver, och på denna tröghet biter sällan torra förnuftsresonemang. Vår nuvarande stavning kallades för pigstavning när den kom, medan vi själva tycker stavningen före senaste reformen 1906 ser oerhört högtravande och stel ut. Ens förhållande till skriften är med andra ord starkt känsloladdat. (Melin 2004:146)

2.1 Principer vid ändrad stavning

2.1.1 Socialt och kulturellt

Josephson (2004:180-181) delar upp språkpolitiken i ovanstående två läger. En kulturell utgångspunkt innebär en strävan efter att bevara och utveckla ett rikt språk med långa historiska traditioner, medan en social utgångspunkt går ut på att alla ska få möjlighet att kommunicera så effektivt som möjligt med varandra, på så lika villkor som möjligt. Man kan tala om språkvård för språkets skull eller för språkbrukarnas.

Dessa synsätt leder inte nödvändigtvis till motsatta slutsatser. Man kan utifrån båda utgångspunkterna argumentera *mot* till exempel en radikal stavningsreform. ”Stavningsreformer bryter sambandet med äldre skriftspråk”, säger språkvårdaren som vill ära kulturen och

traditionen. ”Stavningsreformer skapar osäkerhet inför skriftspråket och får många människor att dra sig föra att skriva”, påpekar den konservativa språkvårdaren som värnar om småfolket. Bara argumentationen skiljer dem åt, inte målet. Den kulturella språkvårdens argument behandlar språket som något med egenvärde: ”Uttrycksfullt, logiskt, korrekt, traditionsenligt, rikt, nyanserat, konsekvent” är honnörsord skriver Josephson, men han understryker att faran med denna hållning framför allt är en institutionalisering av språket. Det blir ett minnesmärke att värna om. Den sociala språkvårdens argument är istället användarvänlighet: ”Effektivt, enkelt, välfungerande, lättbegripligt” lyder återkommande plusord. Faran med detta, menar Josephson, är att språk riskerar att alltför mycket betraktas som en meddelandemaskin. Identitet och historiska sammanhang försvinner.

2.1.2 Stavningspolitik

Eftersom den alfabetiska skriften anger en ljudbild, är det ofrånkomligt att text och tal glider ifrån varandra med tiden, då texten är mer statisk än talet. Små skillnader kan man överse med, men med tiden blir klyftan ofrånkomligen för stor. Melin (2004:145-147) presenterar fyra synsätt när man står inför behovet av stavningsreform:

1. Inte agera alls! Om det funkade igår så funkar det idag också.
2. Anpassa skriften till talet. Förenkla så mycket som möjligt, ta bort alla inkonsekvenser.
3. Anpassa talet till skriften. Det har till viss del hänt i Sverige, med bokstavsnära uttal i ord som *gator*, *blommor*, *erkänna*.
4. Lagom är bäst. Denna princip gällde vid stavningsreformen 1906. Man gör små ändringar i skriften.

Italienska och finska stavas på ett sådant sätt att man med nästan 100-procentig säkerhet kan sluta sig till uttalet av stavningen och stavningen av uttalet – förutsatt att man känner till de grundläggande reglerna förstås. Motpolen är engelska och franska, där man ofta har anledning att känna osäkerhet om hur ett ord skall uttalas och sällan kan sluta sig till stavningen enbart av uttalet. Svenskan ligger förstås närmare typen finska än engelska.

2.1.3 Stavning av främmande ord i svenskan

Svenskan var det första nordiska språk som principiellt anpassade stavningen av lånord efter inhemska vanor. Det skedde i början av 1800-talet genom ett förslag framlagt av Svenska

Akademien. Då var det främst franska ord som var aktuella. Därigenom har vi fått stavningar som *affär, byrå, detalj, fabrik, karaktär, kår, kredit, kusin, löjtnant, talang, toalett*. Alla dessa stavningar var chockerande för sin samtid, men de har överlevt. Det kan noteras att bortsett från omstavning av *-ch-* till en tyskinspirerad stavning med *-sch-*, som i *broschyr, plansch, marsch*, ändrades inte stavningen av sj-ljud i de franska orden: *chef, jalusi, geni, garage*.

Även för engelska ord har försvenskad omstavning tillämpats: *jobb, paj, räd, strejk, träna, turist*. Under senare tid är tendensen dock att engelska lånord (som numera utgör merparten av alla lånord) i större utsträckning behåller sin stavning: *container, finish, playback, scout, service*. Ett engelskinspirerat uttal bibehålls just i dessa fall, men i andra fall anpassas uttalet. Ett *j* uttalas alltid på svenskt sätt. Orden *jeans* och *juice* uttalas alltså med svenskt *j*-ljud även om resten av orden uttalas "på engelska". Även *a* och *u* får ofta svenskt uttal, som i *camping, jazz, surfa, punk*. För *overall* växlar uttalet mellan /å:verå:l/ och /å:veral:/. I *bag* har dock engelskans korta öppna /æ/ av vokalen bibehållits.

Engelska ord på stumt *e*, där detta *e* skall ange långt eller diftongiskt uttal av stamvokalen, är besvärliga att hantera. Det kan verka acceptabelt med *tapen* (best. form singular av *tape*), men många böjningsändelser har i svenskan andra vokaler än *e*. I sådana fall är försvenskad stavning att föredra: *tejpa ett paket, tajma, tajta jeans, rejvare*.

Omstavningar från senare tid är *k*-stavning vid sidan av *c*-stavning i bl.a. *kamouflage, klementin*. Stavningen *enkät* har ersatt *enquete*. Stavningen *croquis* har försvunnit till förmån för *kroki*. *Spagetti* är i dag vanligare än *spaghetti*, och stavningarna *fondy* och *mysli* är på väg att vinna mark. Allt detta sker eller har skett utan någon särskild stavningsreform.

Grundinställningen inom den svenska språkvården är att man i första hand bör söka ett svenskt ord för ett svårangepassat främmande ord. Några exempel: på svenska heter det *boka* (inte *booka*), *tändare* (inte *lighter* som på danska), *nicka* (inte *heada*), *kassaskåp* (inte *safe*), och man rekommenderar att det skall heta *lagarbete* inte *teamwork*, *e-post* eller *e-brev*, inte *e-mail*. (Melin 2004:147-149)

2.2 Principer för vår nuvarande stavning

2.2.1 Ljudenlighet

Ord som ljudenlig och ljudstridig stavning tyder på att det normalt finns ett okomplicerat förhållande mellan ljud och skrift, att det skulle vara antingen – eller. Så är det dock inte. Framför allt måste man förstå att i den mån det råder ett harmoniskt förhållande så är det mellan fonem och grafem, och inte mellan ljud och bokstav (förklaring kommer nedan). Till exempel stavas ordet *röra* likadant oavsett om det skrivs av en skåning som uttalar det /RøRa/ eller av en västgöte som uttalar det /Røera/ eller av en stockholmare som säger /røra/. (Stort R återger skorrande, litet r är främre r-ljud, ø anger ett mera slutet ö-ljud, medan ø är öppet.) Om man till exempel tar ordet *sked* så stavas det på samma sätt av norrlänningen som av västgöten, fast att de uttalar sj-ljudet fram respektive bak i munnen. Alla dessa olika ljud (/œ-ø/, /ʃ-ç/, /r-R/) är olika fonem, typ dialektala uttalsskillnader, men de realiseras med samma bokstav i skrift. (Melin 1989:74)

Huvudambitionen i stavning är ju att den ska vara standardiserad och passa i alla sammanhang, men det är värt att påpeka att det inte finns något självklart ett-till-ett-förhållande mellan fonem och grafem. <x> motsvaras av två fonem, /k och s/, men skrivs med *ett* grafem. Å andra sidan tecknas många fonem med kombinationer av grafem: ng, tj, sj, sk, m.m. Vissa fonem, speciellt ʃ-, ç- och η-fonemen uppträder gärna i olika flera skepnader: sj, sk, sch, tj, k, ch för de två första, ng, nk, gn för den senare. (Melin 1989:75)

2.2.2 Morfemprincipen

Morfemprincipen kan även kallas samhörighetsregeln. Den säger att *snabbt* ska stavas med b trots att man tydligt hör ett p-ljud. Förklaringen är att orden *snabb* och *snabbt* förstås hör ihop, och att sambandet mellan dem skall markerats eller behållas. Man pekar också på andra förhållanden i språket som följer den principen, t ex *gav – ge – gåva*, *skall – skälla*, och *hav – havs* (inte *hafs*).

Man kan också formulera regeln som så att stavningen följer morfemet. *Snabb* ska stavas *snabb* oavsett vad som kommer efter. Men om man skulle dra samhörighetsprincipen till sin spets finge man gå tillbaka till *rödt*, men även skriva *skrivt* för *skrift*, *köpte* för *köpte*, *mötte* för *mötte*, ja kanske t o m *sint/mint/dint* för *sitt/mitt/ditt*. (Melin 1989:76)

Morfemregeln säger också att vissa stumma bokstäver ska skrivas ut. Det är inte alla som uttalar *d* i *band* och *tand*, men alla skriver ut *d*-et därför att vi vill markera sambandet med till

exempel *banda* och *tänder*, där d-et hörs. Vi säger *bibel* och *biblisk* och därför skriver vi också ut l-et i *bibeln* fastän vi knappast uttalar det. Sådana stavningar som <nd> för /n/, t ex *band*, leder till att små skolbarn som lär sig stava, kan göra hyperkorrektioner som *antend* eller *andvända*.

Den morfematiska principen är lättbegriplig – förutsatt att man vet vilka morfem som ingår i ordet. Om man bara har hört ordet *lastbil* är det inte helt givet om det första morfemet är *lass* eller *last* eftersom båda orden finns och betyder ungefär samma sak. Uttalet ger inte heller någon ledtråd. (Melin 1989:76)

2.2.3 Vokallängdsregler

Den princip som är mest problematisk är den som anger hur man ska utmärka vokallängd. Vi skulle säkerligen klara oss bra utan att markera denna skillnad i skrift. Akut och grav accent markerar vi inte, och det vållar inga problem (som i *tomt-en/tomte-n*).

Men vokallängd markerar vi alltså och det med ganska invecklade regler: (Melin1989:78-79)

1. Dubbelteckning av konsonant förekommer endast i betonade stavelser, och detta endast då vokalen teoretiskt sett kan vara antingen lång eller kort.
2. Två konsonanter anger att den föregående vokalen är kort. Betonad vokal som följs av endast en konsonant är alltså lång.
3. Antalet konsonanter räknas per morfem. Därför kan *svans* (genitiv av *svan*) uttalas med långt /a/ och ändå ha två konsonanter. S-et är ju ett eget morfem som inte påverkar uttalet av morfemet *svan*. Och det är därför det räcker med ett <t> i det enmorfemiga ordet *sats* (t ex ”ta sats”) men det krävs två t-tecken i det tvåmorfemiga ordet *satts* (t ex ”Han har satts på plats”).

Man säger att vi dubbeltecknar konsonant för att ange korta vokaler i svenskan, men det är en överdrift. Av regeln ovan framgår att vi endast dubbeltecknar under följande förutsättningar:

1. Vokalen *ska kunna* vara lång. Därför skriver vi inte *Majj är en tjejj* eftersom det inte finns några svenska ord som /ma:j/ eller /çɛ:j/. Likaså är det överflödigt att skriva *gångng* eftersom /o/ inte kan vara långt i den positionen i svenskan. Alltså, om vokalen bara kan förekomma i en av sina former, behöver detta inte utmärkas.

2. Vi dubbeltecknar samma konsonant bara om det är det enda sättet att få två konsonanter efter den korta vokalen. Det är nämligen antalet (minst två) konsonanter och inte nödvändigtvis *dubbelteckningen* av samma konsonant som markerar kortheten. /a/ är lika kort i *mast* som i *matt*. Därför är det ingen vits med att skriva *masst*.

Denna regel bygger i sin tur på att svenska betonade stavelser antingen består av

- a) en lång vokal och en kort konsonant, eller
- b) en kort vokal och en lång, eller två korta konsonanter¹

Detta innebär i klartext att en svensk betonad stavelse alltid är lång. ”Fonetiklagen” säger att vi inte kan ha lång vokal + lång konsonant eller kort vokal + kort vokal.

3. Systemet har dock många undantag, t ex
- a) utländska ord, som *kassett*, *tolerera*
 - b) särbestämmelser om <m och n>: *sant*, *domare en*
 - c) /j/ dubbeltecknas aldrig. Vi skriver *Lars* men inte *marsrs*
 - d) vissa konsonantkombinationer kan stå efter lång vokal, t ex *barn*

¹ Exempel på a: *mat*, *mus*, *vid*, *kub*

Exempel på b: *tuss*, *miss*, *lätt*, *katt*, *tenn*; *häst*, *lind*, *munk*, *takt*

Ett undantag från regeln att dubbelteckning inte sker vid konsonantkluster finns vid viss verb böjning:

kyssa - *kysste*, tycka - *tyckte*, hålla - *hällde*.

Ibland även vid avledning på t ex -la: *vissla*, *syssla*.

Undantag från undantaget: n dubbeltecknas inte före d och t: *tunt*, *kände*, *mindes*, (jfr *tunn*, *känna*, *minnas*)

Tack Lars-Olof Delsing för dessa förtydligande exempel.

2.2.3.1 Stavfel

Jag förekommer mitt kapitel om engelsk stavning när jag nämner dramatikern George Bernard Shaw, som ivrade för engelsk nystavning. Han föreslog på skoj att ordet *fish* rimligen borde kunna stavas *ghoti*, efter följande analogiprincip:

F stavas som i *enough*

I stavas som i *woman*

Sj-ljudet stavas som i *nation*

Den här sortens stavningsakrobatik är dock bara ett sätt att narra ortografin och ta den ur sitt sammanhang. Ett liknande exempel på svenska, föreslår Melin, vore att stava *gosse* som *dattdso*:

g stavas som i *stod*

o stavas som infinitivmarkören *att*

ss stavas som i *ledsen*

e stavas som *gator*

Melin (2004:141) påpekar att dylika jämförelser är orättvisa, eftersom det sällan är den sortens stavfel folk gör, varken i England eller Sverige. Inte heller är det likalydande ord som *stjåla*, *skål* och *själ* som genererar stavfel. Topplistan över stavfel i högstadieelevers uppsatser ser ut som följande (baserad på totalt antal fel):

Särskrivning	20 %	”jätte bra”
Dubbelteckningsfel	15 %	”billd”
Stor och liten bokstav	15 %	”på Måndag”
Utelämnande av bokstav	15 %	”dålit”
Fel i ljudstridiga ord	10 %	”stog”

Särskrivning kan man spekulera i varför det verkar vanligare idag, men det är inte så relevant för uppsatsen. Dubbelteckning är det däremot. Melin skriver att många tror de kan reglerna, bara för att de inte stavar fel, men han tror snarare det beror på ett gott bildminne. Reglerna är som vi sett väldigt invecklade och motsägelsefulla. (Melin 2004:142)

2.3 Vi måste läsa baklänges

Tanken är ju att en radda med bokstäver ska bilda ett ord, ljud för ljud. Det är denna princip man använder sig av vid ljudning. Språkets historiska utveckling har dock gjort så att det inte fungerar så enkelt. Många så kallade assimilationer (ljud som förenats) har gjort att ett visst ljud har påverkat det framförvarande ljudet. De främre vokalerna (e i y ä ö) har fått vissa konsonanter och konsonantgrupper (t ex g, k, sk) att ändra ljud.

Således måste vi se den efterföljande vokalen för att veta hur konsonanten ska låta. Vi läser baklänges. Samma sak är det med vokallängd. Vi måste veta hur många konsonanter det kommer *efter* vokalen för att kunna uttala den rätt.

Melin skriver att den här baklängesprincipen är typisk för svensk stavning, och att man därför inte ska se på ljudande som en lineär process från höger till vänster, utan snarare en sick-sackprocess. (Melin 1989:79)

2.4 Historisk stavning

Stavningen konserverar en hel del väldigt gamla uttal som nu sammanfallit. Ordet *gärna* har en gång uttalats med hårt g, och ordet *hjärna* har också haft ett h-ljud i början. Båda orden har under de senaste 500 åren genomgått en rad förändringar som gjort dem till homofoner (=ord med samma uttal). Man kan tycka att det är bra att vi i skrift kan skilja på ord med olika betydelser, men det finns tusentals homofoner i språket som vi nästan aldrig lägger märke till. Följande text innehåller nästan bara ord med två eller flera betydelser, något som man normalt inte tänker på för än man blir uppmärksam på det (Melin 1989:77):

När vår stackars kära flicka med två tunga säckar i sina båda händer skulle springa ur vägen för en mängd kor, slant hon utför en brant klippa.

2.5 Psykologiska aspekter vid läsning

För att belysa hur automatiserad läsning är hos vuxna, läsvana personer, så nämner Melin ett test kallat Strooptestet (2003:36). Det går ut på att man snabbt ska ange vilken färg det är på bokstäverna i ett ord, vilket i sin tur utgör namnet på en annan färg. Att vi har problem med att säga färgen på bokstäverna visar på att läsningen är så automatiserad att det krävs ansträngning för att koppla bort den.

Det finns två sätt för oss att tolka skrivna ord. Det ena är att vi ljudar (om än tyst) oss fram för varje bokstav och får fram ett bekant ord. Detta går långsammare än det andra sättet, vilket är

att vi direkt känner igen ordets grafiska särdrag. Enligt Melin finns det tecken på att vi använder båda, och framför allt ljudar vi när vi stöter på sällan förekommande ord. (2003:44)

Ett annat tecken på att vi i första hand läser hela ord, är den så kallade *word superiority*-effekten. Den går ut på att vi känner igen en bokstav snabbare om den står i ett ord än om den står ensam. Detta kan man undersöka med speciella tittskåp (s.k. takitoskop), där en bild projiceras under en bråkdelens sekund. Och vi är ju vanare vid att läsa hela ord än enskilda bokstäver. (Melin 2003:48)

Melin skriver:

Experimenten som utförs vid så kallade takitoskop /.../ visar entydigt att vanliga ord läses snabbare än ovanliga (*gata* snabbare än *gala*), korta ord snabbare än långa (*ax* snabbare än *skördetid*), riktiga ord snabbare än nonsensord (*ord* snabbare än *orf*) och i sammanhanget förväntade ord snabbare än överraskande ord (i denna text läses *ord* snabbare än *ork*). Den mest avgörande faktorn är frekvens. (s. 49)

Detta är intressant när det handlar om att läsa och tolka nystavade ord. Melin radar upp argumenten för båda uppfattningar av hur läsning går till. Vi ska finna att de går igen i otaliga debatter om stavning. (Melin 1989:62-64)

Ljudningsargument

- Det finns få bokstäver men många ord. Det vore alltså god ekonomi att basera läsningen på bokstäver som är hanterligt få och inte på orden som ju är obegränsat många och därför skulle innebära en orimlig minnesbelastning.
- Bokstäver /.../ återger i allra flesta fall ljud och på det viset kan man "se" hur ordet "låter". /.../ Det vore dumt att inte utnyttja vår förmåga att förstå talat språk när vi har ett system med bokstäver som på att säga avbildar ordens ljudgestalt. Då kan vi ju vid läsningen haka på vår förmåga att förstå tal, en förmåga som vi tränat sedan barnsben, i stället för att bygga upp en helt ny förmåga.
- Många experiment visar att vårt korttidsminne har lättare att bearbeta akustiska än visuella signaler. Det talar också för att vi borde utnyttja vår väl intränade förmåga att förstå tal även när vi läser.
- Alla som läser tyst har då och då en känsla av att det förekommer ett tyst tal, en inre stämning, vid läsningen. Experiment visar att det tysta talet är en realitet i så måtto att

vi ibland aktiverar talmuskler även vid tyst läsning, och den aktiviteten ökar ju svårare texten blir.

Helordsargument:

- Man erkänner förstås att ovana läsare måste utnyttja bokstävernas ljudvärde för att avkoda ovanliga ord. Men detta är en omväg. Läsaren har inget intresse av hur orden "låter" utan bara av vad de betyder. Därför är det mer ekonomiskt att gå direkt från ordbild till betydelsen.

Om det vore så att vi faktiskt gick från bokstäver via ljud till förståelse skulle knappast en mening av denna typ vålla något besvär:

Leasa själ Wien af än check.

Vi skulle helt enkelt läsa bokstäverna, avkoda dem till ljud som ger god mening och förstå meningen som: "Lisa stjal vin av en tjeck". Men så beter sig inte den vane läsaren. Han förvirras av orden som de ser ut, och först när han inte får någon mening i orden, tar han en ny tolkningsstrategi, att gå via ljuden, och det känns troligen ovant.

- Andra språk, t ex kinesiskan, visar att det inte alls är nödvändigt att göra en ljudöversättning. Där är själva huvudprincipen att man går från tecken till betydelse. Att våra stavningsprinciper gör det möjligt för oss att sluta oss till hur ord uttalas tvingar oss ju inte att faktiskt uttala eller tänka oss uttalet av ord. Döva läser ju vårt alfabet utan att ha en chans att kunna ljuda.
- Det är också tydligt att felläsningar oftare baserar sig på betydelseförväntningar än på ljudlighet. När man studerat skolbarns felläsningar har man konstaterat att felen normalt beror på vad barnen förväntar sig att det ska stå, inte på att de tagit miste på något ljudliknande ord.
- Man kan t o m säga att vår stavning har så många avvikelser från ljudenlighet att vi skulle få problem om vi förlitade oss på ljuden istället för betydelsen.

Alltså verkar det som om vi har två vägar att gå – över fonemen eller direkt till betydelsen. En rimlig kompromiss, resonerar Melin, är då att anta att vi för de oftast förekommande orden använder oss av skriftbilden, medan vi för de ovanliga utnyttjar bokstav-för-bokstav.

När jag surfade på internet för att hitta material till stavningsdebatter, upptäckte jag en debattsida som hade urartat till att gälla stavning, eftersom vissa enligt andra stavade be-
drövligt. Ett intressant inlägg kan man dock relatera till det här med helordsargument. Döm
själv:

Eilngt en uneörnskding på ett engskelt uivtnierset så seplar det inegn roll i vieklñ odrnñig
bksotrnävea i ett ord såtr i, det edna som är vtikigt är att fsörta och sitsa bavstoken såtr på
rtät patls. Rseetn kan stå hlelur om blluer och man kan ädnå lsää tetxen uatn porbelm. Dttea
broer på att vi itne leäsr vjrae bkosatv för sig, uatn odern som hlehet."

Jassivt, det fnguerar fkatikst, åtminstone kan jag läsa texten hyfsat oproblematiskt. Detta
tycker jag talar för att man skannar in ord i sin helhet. Dessutom får man hjälp av syntax,
semantik och ens förväntningar på texten. Därför blir det otydliga entydigt – för erfarna
läsare. Små barn hade säkerligen haft mycket svårt att stava sig igenom ovanstående exempel.

3 Svensk stavningshistoria

3.1 Svenska Akademien och stavning

Från 1700-talet var det svenska skriftspråket tämligen standardiserat, och ortografin fanns från 1801 beskriven i Svenska Akademiens stavningsavhandling, av Carl Gustaf af Leopold. Det blev dock med tiden allt mer uppenbart med bristerna hos Leopolds stavningslära. Det ansågs därför nödvändigt med en stavningsreform som tog större hänsyn till ljudenligheten. Med bland annat detta syfte samlades det till ett nordiskt rättstavningsmöte i Stockholm år 1869. Akademiens ledande språkman, J.E. Rydqvist, var dock motsträvig i stavningsfrågan, och för att hindra försöken till en stavningsreform föreslog han för Akademien att man skulle ge ut en ordlista där stavningen kodifierades på basis av tidigare antagna principer, vilket i stort innebar Leopolds stavningslära. Förslaget gick igenom och Akademiens nye lexikografiske expert F.A. Dahlgren fick uppdraget att utarbeta ordlistan. (Teleman 2003:49-51)

Ordlistan kom ut 1874 och var så klart en besvikelse för förespråkarna av en stavningsreform. Men trots kritiken blev Svenska akademiens ordlista en försäljningsframgång, och fram till 1880 kom den ut i fyra upplagor på sammanlagt 21 000 exemplar.

Frågan om en stavningsreform blev aktuell återigen, vid mitten av 1880-talet. Det reformvänliga lägret var uppdelat i två fraktioner: den ena ville ha en snabb genomförning av reformen (uppsaladocenten Adolf Noreen gick i bräschen), och den andra ville gå långsammare fram (lundaprofessorn och akademiledamoten Esaias Tegnér d.y. var huvudperson här. Han var sonson till poeten med samma namn).

Akademien uppmanade i den här vevan Tegnér och några andra småkonservativa i frågan, att utarbeta ett förslag till stavningsreform. Detta var tänkt som en förlaga till en ny upplaga av ordlistan. Hans förslag blev färdigt 1886. Akademien godtog vissa punkter och avslog andra. Ordlistans sjätte upplaga, som utgavs 1889, kom till under hätsk debatt mellan det stockkonservativa lägret i Akademien, och det blott småkonservativa lägret med Tegnér i spetsen. Ordboksredaktören F. A. Dahlgren hade det inte lätt, och resultatet blev just en ordlista präglad av kompromisser och inkonsekvenser. Inte desto mindre skulle ordlistan utgöra norm för svensk rättstavning inom det svenska skolväsendet, och alla skolböcker skulle förstås också följa den. Lärarna var missnöjda med detta, vilket i sin tur ledde till den senaste stora ortografistriden i vårt lands historia. (Allén 1986:120-127)

Sveriges allmänna folkskollärareförening anhöll 1903 hos regeringen om vissa lättnader i stavningsnormen. De tyckte att det skulle vara okej att stava med *tt* istället för *dt* (*gjort* istället

för *gjordt*), samt att *v*-ljudet enbart skulle stavas med *v*, istället för antingen *fv*, *f* eller *hv* (som i *gifva*, *bref*, *hvad*). Regeringen kallade då samman tre sakkunniga i frågan, varav Noreen var en, men de andra två var också nystavare. De godtog förstås lärarnas förslag, och det bestämdes att läsåret 1906/07 skulle undervisning i rättstavning baseras på Akademiens sjunde ordlista (utgiven 1900), *men* med de föreslagna ändringar som de sakkunniga förespråkade. Den 7 april 1906 utfärdade så regeringen det så kallade rättstavningsskirkuläret, och därmed var den moderna svenska ortografin ett faktum!

Denna ändring accepterades förstås inte utan vidare, utan det gnyddes på flera håll. Somliga tyckte att den hade genomförts alltför snabbt och utan ordentligt folkligt stöd ("folket" i det här fallet var väl snarast de konservativa inom Akademien). Man tyckte att den nya stavningen såg så fjantig och löjlig ut att den bara inte gick att ta på allvar.

I Akademiens åttonde ordlista (1923) hade stavningen helt anpassats efter 1906 års rättstavningsskirkulär, så när som på en punkt, nämligen där adjektiv slutar på *d* men böjs i neutrum. Under *röd* stod det således att neutrumformen var *rött*, men att Akademien förordade *rödt*. Likadant var det med verbformerna supinum och perfekt particip neutrum (t ex *hon har födt*; *barnet är födt*). I nionde upplagan (1950) är denna lilla reservation struken, och ordlistan följer helt den officiella ortografin. Den tionde och elfte upplagan innehöll inga betydande stavningsutvecklingar. Man hade strukit vissa försvenskade stavningar av lånord, vilka inte hade vunnit gehör (*skaut*, *vinerbröd*, *vaksin*). (Allén 1986:134-138)

3.2 Nystavaren

Den mest livaktiga diskussion och debatt vi har haft i Sverige om stavning, verkar alltså ha ägt rum för drygt hundra år sedan. Då gavs tidskriften *Nystavaren* ut, och i den propagerades just för en uppdaterad stavning, men inlägg med motsatta meningar fick också visst utrymme. Den dåvarande nystavningsrörelsen hade sin upprinnelse i det nämnda rättstavningsmötet 1869. Idéerna var många om hur stavningen borde se ut, och många böcker hann ges ut i ämnet, men 1885 bildades *Rättstavningssällskapet* och reformisterna kunde därmed stå samlade. Upphovsmän till detta sällskap var flera yngre vetenskapsmän vid Uppsala universitet, bland andra tidigare nämnda Noreen. I paragraf 1 av sina stadgar anger sällskapet som sin uppgift att "utgående från de allmänna grunderna för en praktisk judskrift, värka för en tidsenlig refärm av svenska stavsättet med särskild hänsyn till skolans ock menige mans behov." (s 183)

Ute i landet bildades filialer för att försöka få allmänhetens stöd, ty detta var på den tiden då studieförbunden ploppade upp och vanligt folk engagerade sig i politiska frågor.

Det är överraskande att ta del av skribenternas moderna åsikter. Allt jag själv har funderat över i frågan tas upp i olika artiklar, och mer därtill.

Jag ska referera ett par inlägg, för att ge en bild av debatten.

D. Högbom, nystavare, skriver i artikeln *Om nystavning* (s 181 ff, band 3, 1889-91) att många gjort sig lustiga över den föreslagna ortografin, genom att författa texter med alla samlade ändringar koncentrerade, och då ter det sig onekligen ~~ovanligt~~ åtminstone för dem som "från barndomen blivit vanda vid de jängse ortografiska turnyrerna." Men man får inte se till gamla vanor – eller ovanor – i den här frågan, eftersom känslorna lätt blir alltför rådande.

För att kunna bedöma ändamålsenligheten av en viss ortografi måste man ha klart för sig vilket skriftens ändamål i allmänhet är, och detta är för Högbom tydligt, nämligen att vara en ställföreträdare för det talade språket, när detta inte är tillgängligt. Skriften är således en slags avbild av det talade ordet. För folkslag med hela tecken för varje ord spelar det ingen roll hur det sedan uttalas, men för oss med fonetiska tecken är situationen en annan. Vi har fördelen att enbart behöva lära oss ett trettiotal tecken, men baksidan är att de stelnar på papperet medan det talade språket utvecklar sig vidare. Till slut finns ingen rimlig länk mellan skrift och tal. Högbom tar som exempel vissa engelska och franska ord, som *laugh, ought, eau(x), haut*, och menar att dessa närmast är att beskriva som ordskrift, inte ljudskrift.

Han presenterar ljudskriftens grundlag, såsom de bör låta i enlighet med ljudskriftens väsen och ändamål.

Första lagen: "Varje särsjilt språkljud have sitt särsjilda bokstavstecken", vilket utmärks av att inget språkljud ska utmärkas med än det ena, än det andra bokstavstecknet. Detta för med sig att inget språkljud ska betecknas genom kombination av två eller flera bokstäver, som *sje*-ljudet med *sk, sj, skj, stj, sch*, (sta)ti(on). Inte heller ska *ett* tecken beteckna två eller flera språkljud, som med *x*.

Andra lagen: "Varje särsjilt bokstavstecken have alltid samma ljudvärde" Härav följer att *e* inte ska uttalas antingen *e* eller *ä*, bokstaven *o* ska inte växla mellan *o* och *å*, med flera exempel.

Högbom bemöter Tegnér's argument om att morfemen måste bibehållas även i böjning (*röd, rödt*), genom att peka på de konservativas egna inkonsekvenser. I enlighet med dessa rekommendationer borde man stava *kunnde* (av *kunna*), *sörge* (av *sorg*), *skjöt* (av *skjuta*), osv. Tegnér lär ha hävdad att det i vårt medvetande är ologiskt och orimligt att böja grundformen *röd* till neutrumformen *rött*. Mot detta säger Högbom:

Det kann väl med själ antagas, att den psykolågiska nödvändighet, som påstås ligga till grund för uttryckandet av en sådan slags samhörighet, åtminstone icke måtte vara till hos minderåriga äller vara medfödd. Ty då borde väl lärarens upprepade försök att klarjöra saken väcka något slags jensvar i lärjungarnes sinnen. Men näj! *dt* tyckes äj hava det minsta stöd i männisjnaturen. *Varför* skola vi då behålla det? *Varför* lägga dessa tunga ock odrägliga bördor på det uppväksande släktet, som har tusen andra, *nyttiga* ock *förnuftiga* ting att lära?

Ursäkten att ta till samhörighetslagen för bevarande av stavningen håller inte, skriver Högbom. Att det skulle vara svårt att läsa ett ord i strid med denna stämmer inte, utan allt handlar om vad man lärt sig sedan barndomen. Annars hade bakåtsträvarna haft problem med nämnda *sörja* eller *gjorde* som sviker sitt *göra*. Dessa ord trotsar både samhörighets- och ljudenlighetslagarna.

Artiklarna i *Nystavaren* präglas ofta av raljant slagfärdighet och har gärna en nästan poetisk ton. I följande stycke kommenterar Högbom att oavsett hur logisk och rimlig en reform kan förefalla, så möts den alltid av ett särskilt motstånd, i texten väldigt levandegjort:

Däck – vår glada segervisshet förbytes med ens i beklämning ock dystra aningar. Ty vem är det, vi se framför oss? Vem är denna imponerande jestalt med den tankedigra pannan, som låter oss ana ett vishetsjup, vilket endast mänsklighetens utkårade andar mäktade päjla? Ack, vi tjänna honom väl! Det är den *historiska kontinuitetens* jenius. Överallt, där något nytt är å bane, som, teoretiskt sett, är obestriddigt ock, praktiskt sett, äftersträvansvärt, där möter man denna högtidligt varnande jestalt, som med mystiska siarord frambesvärjer fädrens andar ur sekelgamla grifter. Det finns ingen löngn, ingen orättvisa, ingen dumhet, som äj med framgång betjänat sig av denna förespråkare för att förlänga sin tillvaro. Det finns ingen uppspirande, livskraftig telning i kulturens örtagård, som äj stannat i väksten ock förkrympt vid den isande fläkten av fädernegravars likluft. Väl kunna vi förstå, att denna kontinuitet måste respäktteras i fråga om refärmer på de politiska, sociala, religiösa ock moraliska områdena, där åldriga institutsjoner ock opinioner på mångfaldigt sätt vuksit sig in uti oberäkneligt många ock betydelsefulla almänna ock ensjilda förhållanden. Men att en *rättstavningsrefärm*, som äj visar denna kontinuitet oinskränkt vördnad, att en *sådan* refärm skulle medföra så beklagliga följder, som att den kåmmande jeneratsjonen skulle nödgas »*afstå från en stor del af det kulturarbete, våra förfäder under långa slägtled nedlagt i sin literatur*», att »*fäder skulle ställas emot söner*», att den n.v. jeneratsjonen skulle »*flåka sig*» i tu vid att taga ut det stora steget från gammalt till nytt stavsätt – det torde väl få anses som överspända fantasier! (s 192)

Hans energiska argumentation är lätt att ta till sig, och jag måste citera ytterligare ett stycke som går i samma gäckande stil:

Vi vilja taga ännu ett exempel på, huru man vid refärmer, som påbjudas från allerhögsta ort, kann ringakta den äljes så dyrbara historiska kontinuiteten. Se på det nya mått-, mål- ock vikt-systemet! Se, vilken älskvärd hänsyn det tar till det bestående, då det t. e. vid förvandling av *meter* till *foot* bjuder på det lilla nätta reduksjonstalet 3,3681! Däck, huru järna måtte äj bondgummor och lanthandlande underkasta sig dessa små huvudräkningsövningar för den jupt kända ock klart insedda förmånen att få mäta sina lärftsvävar med en måttståck, som utjör jämt 0,000.000.1 av jordkvadranten!! (s 192)

Högbom förundras alltså över hur andra förändringar kunnat gå igenom, som moderniseringen av bibelns språk, och vikt- och måttssystemet, vilka ideligen används av både lärd och olärd. Att just ortografin inte kan reformeras så att *ljuf* stavas så busenkelt som *juv*, menar Högbom till syvende och sist beror på att överklassen vill upprätthålla detta kännetecken på bildning.

För reformisterna är detta det återkommande moral- och känslargumentet. Det förekommer i debatten för tyskans förnyelse och likaså i engelskans. Återigen Högbom, där han citerar vad en lärare tycker om förenklad stavning:

!.../ Äller för att låna ett förtrytelsens ord från en gammal skolman - »vad ska det då tjäna till att ha lärare i modersmålet? » Tack för det ordet, du uppriktige gamle! Aldrig kunde ny-stavningen av någon bland sina hänjvnaste vänner ha fått en mer värtalig rekomendatsjon, än den du i dessa få, men uttrycksfulla ord jivit den! I de orden ligger i själva verket sakens tjärna. (s. 193)

3.2.1 Skolbänkarnas befålkning

Tegnér får utstå särskilt hård kritik i en artikel kallad *Profässor E. Tegnér ock skolbänkarnas befålkning*. (s 7 ff, band 3, 1889-91) Här hävdar folkskoleläraren A. V. Lundberg att Tegnér använder skolbarnen som en joker i kortspel, nämligen hur som helst, efter hur det passar hans syften. Tegnér var ju för måttliga förändringar i stavningen, och således sägs det om honom att han i ena stunden sa att skolbarnen är vår framtid, och de vuxna får sätta deras väl och ve i främsta rummet. Förenklad stavning skulle bespara dem mycket möda i klassrummet och ge tid till annat. Men i andra stunden lär han ha sagt att rättstavningsrörelsen vill tyrannisera de gamla med de unga. Han sa att rättstavningsrörelsen hade vissa bra förslag, och att det vore önskvärt om de någon gång, i sinom tid, kom i bruk. Men artikelförfattaren påpekar även att Tegnér sagt, att om man en gång erkänt en reform som bra, så är det bättre att den genomförs

idag än imorgon. Pudelns kärna, skriver Lundberg, ligger i följande liknelse: När *jag* dricker är det okej, men när andra gör det är det superi.

I artikeln utreds det vilka dessa *skolbänkarnas befolkning* skulle vara, som används av båda sidor. Författaren menar att det knappast handlar om dem med ett "vaket och utbildat språksinne, som förstår att klart överskåda det sammanhörande i sammanhang." Inte heller "idealmänniskan med fullständig kännedom om sitt modersmåls bildningslagar." För dessa har rättstavnings-sällskapet inte mycket medkänsla, utan deras patos ligger hos dem med "outbildat språksinne, för vilka det kan innebära en ganska stor svårighet att i varje fall riktigt iakttaga skillnaden mellan *dt* och *t*." Dessa utgör 999 människor av 1000, hävdar Lundberg. Att man vill bibehålla *t* ex *dt* skulle återigen blott vara ett sätt att skilja de bildade från de utbildade.

Tegnér häcklas för sina haltande analogier. Han lär ha sagt:

Om någon gör för mycket för sina barn, så är detta alldeles desamma, som att han gör för litet för dem. När fader och son tillhoppa färdas mot ett aflägsset mål, så är det ej säkert, att fadern bäst hjälper den unge genom att hela tiden söka bära honom på sina axlar. Följden kan lätt bli, att hvarken son eller fader hinna målet.

Den här är så dålig att den inte ens kan halta, skriver författaren. Riktigt hur Tegnér har tänkt sig sin analogi förklarar inte Lundberg, men han gör om den så den passar hans egna ändamål:

Fader och son färdas tillhoppa mot ett avlägsset mål. Sånen har pliggar som sjuta upp ur skosulan, skorna delvis fyllda med sand, strumpan ligger i veck, den ena skoremman släpar, den andra är för strängt åtdragen. Strumpebanden klämma hårt åt benen. /.../

Författaren menar att i ovanstående fall skulle fadern enligt Tegnér's mönster säga åt gossen att knyta den vänstra kängremmen, men inget mer, för då kunde sonen bli så fri att han kunde "fläka sig" och komma för fort fram. En far som agerade efter Rättstavnings-sällskapet's principer skulle däremot ha sagt och gjort:

"Ta av dig på fötterna!" Ock så skulle han slå sanden ur skorna, tälja bort pliggen ock låta gässen tårka fötterna, dra på strumporna, knyta strumpebanden lagom hårt, se till att strumpan låge slätt, dra på skorna och knyta skobanden ordäntligt. Ock sedan finge gässen gå själv, så gått ock så raskt han kunde.

Ja Tegnér får utstå mycket kritik i Nystavaren, trots att han ändå var för vissa ändringar. Just denna inkonsekventa hållning retade väl nystavarna. Ibland får han faktiskt komma till tals och försvara sig. I den artikel jag har tagit del av har han fullt upp med att berätta hur han *egentligen* menade, och han försöker värja sig från alla ilska påhopp. Jag ska inte redovisa någon av hans artiklar, men jag har fastnat för en kärnfull mening som är väldigt talande för hans sansade hållning:

Med avseende på ordet *igen*, som Rättstavningsällskapet vill stava *ijänn*, har jag sagt att tre ändringar i ett ord av fyra bokstäver är bra mycket. (s.46)

4 Skandinavismen

Ändå in på 1700-talet hade språkvetare vänt sig mot språkdrag som kunde påminna om danskan. Vid mitten av 1800-talet möter vi istället en generation av unga som ville betona skandinavisk gemenskap. Intresset för medeltida nordiskt språk i förening med nya utrikespolitiska omständigheter ledde till ökat intresse för de nordiska grannländerna och deras språk. Det gemensamma fornspråket stod högt i kurs och man såg hellre likheterna än olikheterna mellan de nordiska språken. Under rättstavningsmötet i Stockholm var det vanligt att hänvisa till skandinavisk språkförståelse i språkvårdsdiskussionen, man ville främja det samnordiska – samt ljudenligheten i skrift. (Teleman 2004:69)

Motståndarna till ljudenlig stavning hävdade att det skulle öka avståndet till norska och danska, och även försvåra inläringen av främmande språk, eftersom lånorden inte skulle kännas igen om de fick en försvenskad stavning. Likaså skulle det vara svårare att ta del av gamla texter, vilket vore ett brott mot kulturarvet. (Teleman 2004:86)

4.1 Nordiske målstræb – Nordiska språksträvanden

Då och då har det väckts förslag om ett gemensamt språk för bruk Nordens invånare emellan och som nordiskt representationsspråk i utomnordiska sammanhang. Redan den danske upplysningsfilosofen J.S. Sneedorff ville på 1700-talet ha ett samnordiskt skriftspråk, till gagn för vetenskaperna. På 1930-talet var den danske författaren och juristen Sven Clausen (1893 – 1961) med rörelsen Nordisk Maalstræv inne på ett konstruerat samnordiskt språk. Under första hälften av 1900-talet gav han ut ett antal böcker som alla var stridsskrifter och manifest

för hur viktigt det var att danska, norska och svenska höll ihop.² I sina böcker ondgör han sig över att danskan har lånat in så många ord från tyskan, vilka har ersatt skandinaviska ord, som fortfarande finns i svenskan eller norskan. Ett annat tyskt inflytande var stor bokstav i substantiv, vilket danskan hade till efter andra världskriget. Det var han emot. Han störde sig också på att när någon gång svenska eller norska användes i danska tidningar eller böcker så var det för att göra sig lustig över språket. Några sådana undertoner var det då inte när det rörde sig om tyska, franska eller engelska. (Clausen 1943:12) I de tre böcker jag har tittat i av honom presenterar han även ordlistor på nordiska ord som fallit i glömska i danskan, men som bör tas i bruk igen.

Ett gemensamt nordiskt språk hade möjligen kunnat genomföras under Kalmarunionen (1389 – 1521), spekulerar Grünbaum (2001). Det hade då i första hand rört sig om ett skriftspråk. Varken danska, norska eller svenska hade vid den tiden något stabiliserat skriftspråk. Hade man då bestämt sig för en gemensam skriftspråksnorm hade talspråken kunnat leva kvar med sina skillnader – ungefär så som de norska talspråksvarianterna i förhållande till norskt skriftspråk. Med all säkerhet hade detta unionspråk också påverkat de regionala talspråken. De riksspråk som sedan skulle växa fram hade legat mycket närmare varandra – kanske hade det rent av blivit ett enda. En förutsättning hade dock varit att Gustav Vasa inte kommit emellan med sina svenskhetssträvanden.

Mindre drastiska än ambitionerna om ett gemensamt språk är då de faktiska försöken att åstadkomma en gemensam nordisk stavning. Ett utslag av skandinavismen vid 1800-talets mitt var då det nordiska rättstavningsmötet, vilket ju snarare ledde till nationell stavning än samnordisk. Svenskan lämnade till exempel den nordiska stavningen *hvad, godt för vad, gott*. Men norskan är som sagt det skandinaviska språk som gått längst i nationaliseringen av ortografin, med stavningar som *sjef, garasje, sivil, akseptere, bløffe*. (Grünbaum:2001)

Då jag själv bodde i Danmark frågade mig andra utbytesstudenter vilket språk jag talade med danskarna eller norrmännen jag träffade. ”En modifierad svenska” svarade jag, men de ville ändå gärna ha det till att jag talade danska och norska flytande. Det fascinerande med Skandinavians språkbruk är att var och en håller fast vid sitt språk och inte går över till motpartens. Sådant går inte mellan två främmande språk som engelska och tyska. Men svenskar kan inte tala danska och danskar talar inte norska. Vi umgås som när vi möter dialekter på vårt eget språk. Det är dock inte givet att vi alltid ska förstå varandra. Grünbaum

² T ex Nordisk målstræb (1938), Nordisk språgpolitik (1941), Nordisk språgfællesskap (1943)

(2001) påpekar att för de generationer som varit med om andra världskriget var den nordiska samhörighetskänslan stark. Norden var också det område man jobbade och turistade i innan folk började resa ut i Europa eller längre. Där ute finns inte den ömsesidiga språkförståelsen, och vi bör inte heller ta Skandinavians språkförståelse för given. Den behöver stöd för att hållas igång. Går den förlorad kan det bli svårt att bygga upp den igen. Grünbaum presenterar två förhållningssätt i frågan: Ur ett språk-darwinistiskt perspektiv kan man fråga sig om man ska hålla språkförståelsen igång med hjälp av åtgärder. Där den behövs uppstår den ju ändå av sig själv. Visar sig andra metoder effektivare, till exempel bruket av engelska, så är det väl meningen. Men det krävs inte mycket övning i nordisk språkförståelse för att man ska förstå det mesta, och de som gör detta vet hur värdefull denna kunskap är. Det ger utbyte i form av lättare umgänge i grannländerna och kulturell samhörighet.

I modern lingvistik kan man tala om språks eller dialekters *interintelligibility*, eller mellanförståelighet. Den språkliga skandinaviska samhörigheten eller gemenskapen vilar på uppfattningen att de tre språken präglas av en stor mellanförståelighet. En modersmålstalare av ettdera språket ska alltså utan särskilda språkstudier lätt kunna förstå de andra språken. (Språkvårdsstudier 1974:172) Så är inte nödvändigtvis fallet idag. Hur kan man då göra den skandinaviska språkgemenskapen fastare och tryggare? Dahlstedt (Språkvårdsstudier 1974:176) påpekar att det inte räcker med att förlita sig på rent lingvistiska faktorer, dvs att våra språk är lika varandra. Det krävs lite övning, som i sin tur betingas av en vilja att förstå sin granne, vilket snarare har sociala, kulturella, ekonomiska och politiska faktorer. Om dessa incitament saknas händer det lättare att språken utvecklas åt olika håll. En aktiv språkvård våra länder emellan har vissa ingångsvinklar, skriver Dahlstedt, t ex att bevara sådana företeelser inom språken som överensstämmer eller visar stor likhet, och vid språkreformer ska man ge företräde åt sådana nyheter som äger dessa egenskaper – motsatserna ska förstås ratas. I praktiken följer länderna inte alltid principen att närma sig varandra. Sveriges stavningsreform, fjärmade oss från norska och danska, norskans stavning liknar inte danskans och svenskans. Dahlstedt menar att man bör ha följande visdomsord i åtanke när man planerar skandinavisk språkpolitik:

Språkförståelse verken smitter eller går i arv

Finn Aaræther

4.2 Dagens språknämnder

I målsättningen för den första skandinaviska språknämnden (1944) ingick att försöka få till stånd ett nordiskt samarbete på språkvårdens område i syfte att vidmakthålla och stärka den nordiska språkgemenskapen. (Språk i Norden 1979:57) Om stavningsförslag som pekar mot en mer ljudnära bild, har nämnden sagt:

Nämnden är icke motståndare till reformer i stavningen, men önskar icke medverka till sådana ändringar som utan tvingande skäl bryter samhörigheten med närbesläktade svenska ord, t ex *jiva, gav, jivit, utjift*, eller med de andra skandinaviska språken. Det kan icke vara ändamålsenligt att lägga ensidigt fonetiska synpunkter på denna fråga. (Språkvård. Redogörelser och studier utgivna till språkvårdsnämndens tioårsdag 1954. nr 11 i språknämndens skriftserie, s. 12.)

År 1969 väcktes i riksdagen en motion om en mer ljudenlig stavning och främst förenhetligande av sj-ljudet. Man begärde ett expertutlåtande från sekretariatets chef, Bertil Molde, som med skärpa avrådde från förslaget under hänvisning till dels samhörigheten inom svenskan, dels den nordiska samhörigheten. Motionen avslogs. (Språk i Norden 1979:67).

Sedan dess har frågan kommit upp igen i en motion 1999. Det var riksdagsmannen Göran Norlander (s) som väckte frågan. Den här gången verkar dock förslaget ha blivit nedröstat utan vare sig större diskussion eller försvar från motionsförfattarna. (Se bilaga 1, inkl mitt e-brev till Norlander.)

Frågan om ett gemensamt nordiskt alfabet har kommit på tal ibland. Då avser man införandet av antingen æ eller ä, ø eller ö, samt att ha samma ordning på de tre sista bokstäverna i alfabetet. Först togs det upp 1961, av de nordiska studentunionerna, senare 1973 som ett förslag i Nordiska rådet. Svenska språknämnden har varje gång ansett det från svensk sida uteslutet att rekommendera ett utbyte av ä och ö. Argumentet mot ett sådant byte har varit följande: ä och ö är internationellt kända, och båda eller endera av dem förekommer i flera språk (tyska, finska, isländska, ungerska, turkiska); æ och ø är rent nordiska. Ö och ä är heller inte direkt främmande för vare sig danskan eller norskan. Särskilt har nämnden tryckt på det oacceptabla i att de båda officiella språken i Finland, finska och svenska, skulle få skilda bokstavsformer om en ändring kom till stånd. Om det skulle bli tal om en ändring för något språk bör det vara för norskans och danskans del enligt svenska språknämndens åsikt, men med tillägget att detta förstås måste avgöras av danskar och norrmän själva.

Samma förslag i Nordiska rådet berörde också frågan om en ändring av *ck* till *kk*. Nämnden ville inte rekommendera detta förslag och ansåg att frågan om *ae:ä*, *oe:ö* och *cd:kk* borde ha ganska liten betydelse för den nordiska språkförståelsen. (Språk i Norden 1979:68)

I mars 1977 beslutade Nordiska ministerrådet att inrätta ett nordiskt språksekretariat. Detta skulle fungera som ett samarbetsorgan mellan språknämnderna i Norden. Huvudsyftet för sekretariatet var att ”hindra att nya skillnader i onödan uppstår mellan språken och att öka språkförståelsen.” (Språk i Norden 1977:24) I första hand gällde detta ordförrådet, och sekretariatet skulle sörja för att nya företeelser fick likalydande namn, åtminstone i de skandinaviska länderna. En annan punkt rörde att intressera bokförlag i Norden för en sådan språklig utformning av olika danska, norska och svenska fackböcker, att de kan läsas över hela Norden, i en och samma utgåva. (Språk i Norden 1977:28)

5 Fallet Tyskland

Sedan några år tillbaka finns det en rad nya tyska stavningsregler. Många undantag avskaffades och reformen ska förenkla stavningen. Elever skulle lättare lära sig stavningen, och användningen av den. De tyskspråkiga länderna skulle få enhetliga stavningsregler.

För myndigheter och skolor gällde de nya reglerna från 1 augusti, 1998. Ett år senare anammade även media reglerna. Av de stora printmedierna var det bara Frankfurter Allgemeine Zeitung som höll sig till det gamla. Nu har även bland andra Spiegel-förlaget och det stora Axel Springer-Verlag meddelat att de går tillbaka till den gamla stavningen. Övergångs- och prövotiden upphör 1 augusti i år, 2005.

Det gamla regelverket för rättskrivning hade 212 paragrafer, medan det nya bara har 112, och av 52 kommeregler har blivit 9. I allmänhet skriver man oftare isär än ihop nu, och oftare stor än liten bokstav i vad som kan tolkas som substantiv. (Källa: Klaus Rosenbeck, tyska institutionen, Lunds universitet)

Josephson (2004) resonerar apropå tyskarnas reform om riksspråk och standardspråk. Han beskriver fyra förhållningssätt att närma sig ämnet på: (1) Standardspråk kan ses som en högprestigevariant, som folk tar till för att distansera sig från dialekter och sociolekter. En annan syn på standardspråk (2) är det som beskrivs i grammatikor och ordlistor – det standardmärkta och kodifierade. Ett funktionellt grepp (3) är att det språk som används av gemene man också dikterar normen. Följaktligen har vi i Sverige sorterat ut de flesta konjunktiver (*finge, sutte, hölle...*) även ur skriftspråket. Det fjärde sättet liknar det första, ”fast utan nationalromantiska övertoner.” Det handlar alltså om ett språkbruk som utvecklats till officiellt språk, inom en stat, en organisation, ett företag eller en institution.

Vad gäller tyskarna och deras reform, så skriver Josephson att de snarast lyfter fram den andra betydelsen, den kodifierade skriftspråksnormen. I nästan tio år utreddes alltså en mycket försiktig stavningsreform som lades fram 1996: Det mötte givetvis fruktansvärda protester. 700 framstående språk- och litteraturvetare skrev på protestupprop. Presidenten uttalade sig. Delstaten Schleswig-Holstein utlyste folkomröstning och röstade nej. Föräldrar gick till domstol för att deras barn skulle slippa nystava; man åberopade den grundlagsfästa rättigheten för föräldrar att få råda över barnens uppfostran. (2004:161)

5.1 Tyskans nya stavningsregler

För att veta vad hela debatten rör sig om, presenterar jag nedan de viktigaste ändringarna:

Bokstaven ß (kallad *scharfes s*) är inte avskaffad, men det är vissa "ß" som numera ersätts med "ss". Nu är regeln att man alltid skriver "ss" efter kort vokal.

Exempel: "Kuß" stavas nu "Kuss", "paßt" stavas nu "passt". Det gäller även konjunktionen "daß" som nu stavas "dass".

Men "Fuß" t ex stavas fortfarande med ß, eftersom det följer på en lång vokal. Efter kort vokal har man nu oftare dubbelkonsonant: "Tipp" istället för "Tip"

Tyskan utmärker ju sig genom att stava substantiven med stor bokstav, och man kunde tro att deras stavningsreform kanske hade ändrat på det, men det är tvärtom faktiskt. Nu skriver man t ex nästan alla substantiverade adjektiv stort.

Exempel: "das Blaue im Himmel"

Man skriver även "gestern Mittag" istället för "gestern mittag."

Dessutom skriver man nu isär vissa verb och då blottas substantivet, som får stor bokstav.

Exempel: "Rad fahren" istället för "radfahren" (cykla). Pronomenen du/dein/dich/dir skrivs nu med liten bokstav.

Det är många små detaljer som är nya. Nu får man skriva tre likadana bokstäver efter varandra, t ex "Schiffahrt" istället för "Schiffahrt", "Brennessel" istället för "Brennessel" och interpunktions- och avstavningsreglerna är annorlunda ("förenklade" säger förespråkarna, "ologiska" säger vedersakarna), de behöver inte följa morfemgränser lika strängt. Mer om detta nedan.

(Källa: <http://www.bubenhofer.com/rechtschreibung/neue.html>)

5.2 Debattartiklar ur tysk press

Frankfurter Allgemeine Zeitung (041004)

Professor Horst Haider Munske menar att den gamla rättskrivningen har flera fördelar över den nya. Till exempel att läsningen av den är lätt utan att skrivningen är särskilt svårt. Framför allt är det enhetligheten som är styrkan. Det ligger ett symbolvärde i ens skrift, säger han, något som man märker hos andra skrivsystem. Grekland har sitt speciella alfabet, och under sommar-OS 2004 försökte de knappast nedtona detta, utan skyltade stort. Skriften hade alltså

inget informationsvärde (för alla ditresta utlänningar), men däremot ett högt symbolvärde, ett identitetsmärke. Inte heller vill kineserna byta ut sitt komplicerade teckensystem, ryssarna vill behålla sitt kyrilliska alfabet, trots att världsnormen är det latinska alfabetet. Likadant är det med tyskarnas stavning, menar Munske. Detta åsidosätter stavningsreformisterna.

Rättskrivning för läsarna: Visst kan det vara lite komplicerat att lära sig skillnaden på *Leere* (tomma) och *Lehre* (lära, subst), alltså homofoner. Detta har dock en god orsak, nämligen att det underlättar för läsaren. Före boktryckarkonsten var det inte särskilt gott om läsare, och de som reproducerade skrifter (oftast munkar i kloster) behövde inte bry sig om läsarvänligheten i texten. Senare, när läsekretsen ökade, och även skrifterna, blev tryckerierna tvungna att underlätta läsningen, och därifrån stammar den tyska ortografin. Dagens reformister ser bara till lättskrivningen, inte till lästheten, skriver Munske. Vidare tar han upp att stavningen bör följa morfemprincipen, alltså att t ex *Leute* låter likadant som *läuten*, men stavas olika pga ursprunget. Innan den nuvarande ortografin hade cementerats, kunde dessa och många ord stavas lite hur som, bl a helt ljudenligt. Detta har ändrats, och nu kan läsaren lättare härleda orden till sina respektive familjer. Munske går vidare i artikeln och försvarar typiska tyskheter som att ß ska användas på fler ställen än efter diftong eller lång vokal, *daß* ska inte stavas *dass*, stor bokstav vid substantiv och andra substantiverade ordklasser ska behållas, eftersom huvudinformationen framgår tydligare då, och ordkombinationer ska stavas ihop. Att det talade språket utvecklas från skriften tycker han inte är något problem, för det löses automatiskt genom att den gamla vanliga stavningen får ett annat uttal i modern tappning. Som exempel tar han tyskans *ie*-stavning, vilken bara uttalas *i* (die, lieb, bieten). I medelhögtyskan lär det ha varit just ett diftongljud, men anger nu långt *i*.

Han vänder sig mot föreställningen att stavningen bara skulle vara en "beklädnad" för språket, vilket man kan byta ut som det behagar. Språket är sedan skriftens och läsningens utbredning identifierat genom det skrivna och tryckta. Alltså blir språket fattbart för oss genom det synliga, som man ser svart på vitt, och inte genom det hörbara. Bevis på detta kan man visst finna i att dagens standardiserade högtyska har uppstått ur skriften. Ortografin är inget man byter ut, se bara hur engelska hade sett ut med tysk stavning: *Ish leebe mine lund*, eller engelska med tysk stavning: *Ai law mei Kantri*. Helt orimligt. I lyriska ordalag argumenterar han att om man sårar språkets hud, så skadar man också dess kropp. De olika försöken att korrigera den tyska rättskrivningen lider av två grundläggande misstag menar han. Dels tas det bara hänsyn till att underlätta för skribenten, inte för läsaren, men framför allt förbiser reformivrarna grundförutsättningen för all skriftkultur, nämligen kontinuitet i skriftformen, och dess symbolvärde för det egna språket.

Den ansedde litteraturkritikern Marcel Reich-Ranicki beklagar sig i Der Spiegel 32/2004. Han skriver att alla bemödanden från författare och journalister har varit förgäves, trots att de ”varnat, bett, och upprört krävt” att reformen inte ska träda i kraft. Ett kaos har uppstått, menar han, och alla får lida, speciellt lärare och elever. Angående vissa kompromissförslag som kommit på tal så tycker han de är minst lika förkastliga. Det är att skjuta problemen i långbänk och leder bara till alltmer kostnader. Kompromiss låter rättvist, men innebär inget annat än ytterligare en reform senare i tiden. Det vill ingen, förutom ordboksöförlagen, som tjänar på kaoset i stavningen.

Frankfurter Allgemeine Zeitung (040828)

Theodor Ickler (språkvetare vid universitetet i Erlangen) skriver i apropå de nya avstavningsreglerna: Avstavning som grundas på ett ords stavelser låter kanske som ett vettigt förslag, lätt att ta till sig, men man förlorar på det i längden. *A-narchie, Hie-rarchie, Res-pekt, Epis-kop* i all ära, men det motverkar insikten i uppbyggnaden av främmande ord. På lång sikt är det bättre att få klart för sig att morfemen ser sålunda ut: *-archie, -spekt, -skop*, osv. *Narchie, Rarchie, Pekt* och *Kop* har man ingen nytta av.

Die Zeit (040729)

Ett försvar av reformen från journalisten Jens Jessen lyder: Rättskrivningsreformen frälser oss från många regler, men bevarar ändå det tyska språkets tradition.

Den största vinsten av rättskrivningsreformen består i det som retar upp motståndarna mest. Det är liberaliseringen av skrivsättet. Antalet regler har blivit halverat, många kontroversiella regler har nu fått bli var mans ensak, den komplicerade kommateringen har blivit mindre rigid. Vad gäller avstavningen, nu behöver man inte slå i lexikon för att ta reda på etymologin på grekiska lånord för att kunna göra en konsekvent och rätt avstavning.

Det går alltså ett antiauktoritärt drag genom reformen. Den som inte förstår de nya reglerna kan knappast ha förstått de gamla, eftersom de var mycket mer komplicerade. De krävde kunskaper i semantik och grammatik. Rättskrivningen måste vara tillräckligt elastisk för att hantera dagens alla situationer. Denna elasticitet tappade den gamla stavningen. Språk är inga logiska system, utan är delvis logiska och systematiska, men även fulla med undantag och rester av tidigare språkegenheter. Den som vill återgå till en tidigare rättskrivning måste förklara varför det just är *die Duden-Schreibung* från 1901 (Tysklands senaste stavningsreform

innan 1996) och inte till exempel Johann Christoph Adelungs ordbok från 1786. Reformmotståndarna har bara sin generations bekvämlighet på sin sida, avslutar Jens Jessen.

Stuttgarter Zeitung (040807)

Tysklands kulturminister Anette Schavan (CDU) uttalar sig om debatten och kommenterar att vissa förlag har gått över till den gamla stavningen. Hon säger att velandet skapar osäkerhet för skolbarnen, och hon tycker det är löjligt att bråka om reformen, eftersom det bara är två procent av stavningsreglerna som har ändrats (hur man nu kan mäta det så noggrant). Den nuvarande reformen kom till därför att den gamla stavningen inte var helt ändamålsenlig.

I Österrike har reformen slagit rot utan större problem. Media och förlag vill inte återvända till den gamla stavningen, och utbildningspolitiker försvarar reformen. Efter några inledande trassligheter 1998, gick sen ändringen friktionsfritt. Alla skolböcker är nu författade enligt den nya stavningen, och undersökningar visar att rättstavningssäkerheten hos skolbarnen har ökat avsevärt. Om debatten i Tyskland säger Erwin Niederwieser, utbildningskunnig för SPÖ (socialdemokraterna), att det är en storm i ett vattenglas, en debatt man kan vara utan. Och eftersom alla datorer har rättstavningsprogram blir det ju sällan några fel. Därom handlar knappast diskussionen i Tyskland heller.

I Schweiz skiljer sig frågan från både Tyskland och Österrike. Förläggaren för det största medieförlaget i Schweiz, Myrta Bugini, tycker att upprördheten kring stavningen är typiskt tysk. I (tysktalande) Schweiz har de visserligen inte anpassat sig till den nya stavningen, men aldrig till den gamla heller. Varje förlag följer sina egna regler.

Språkvårdaren för den stora dagstidningen Neuen Zürcher Zeitung, Stephan Dové, säger att man måste "se lugnt på saken" när det rör sig om språkfrågor, och pläderar för lite mer självständighet gentemot rättstavningsreglerna. De flesta schweiziska tidningar har bara antagit reformen i lagom mått.

6 Den engelska rörelsen för förnyad stavning

Melin skriver ”språkens värsting alla kategorier är engelskan” när det gäller stavning (2004:150). Franskan är okej i så måtto att man åtminstone utifrån stavningen kan sluta sig till uttalet, men engelskan har tappat många sådana samband. Istället får man förlita sig på sitt goda minne av hur ordet låter.

Utsikterna att en engelsk stavningsreform ska inträffa är små, trots att det uppkommit oräkneliga förslag på hur stavningen skulle kunna te sig, skriver Svartvik (1999:322). Några av hans argument lyder sålunda:

- Engelskan talas över ett så stort område i världen, och därför varierar uttalet alltför mycket för att man ska kunna enas om en norm. Han gör liknelsen att det vore som om de skandinaviska språken skulle behöva smälta samman i ett – vilket skulle man följa?
- Shakespeares dramer och Austens romaner (bland andra) skulle bli ännu mer svårförståeliga, när man läser dem i original. Kostnaden för nyutgåvor med ny stavning skulle bli alltför hög.
- Det finns fem vokalbokstäver, men hela tjugo vokalljud i engelskan. En idealstavning kräver en ny uppsättning bokstäver.
- I den engelska språkvärlden finns ingen Akademi motsvarande vår, och det är således svårt att genomdriva olika språkbeslut.

6.1 “*English Spelling is a World Oppression. This need not be*”

Ovanstående slagord kommer från en hemsida som förespråkar ortografireform. Internet är det perfekta forumet för en sådan här slags omdaning. Särskilt starka rörelser för engelsk nystavning hittar man på webbsidorna www.freespelling.com och www.spellingsociety.org. Den tidigare är mer lättsam medan den senare mer vetenskaplig. De har även olika metoder att närma sig problemet.

Freespelling.com leds framför allt av en pensionerad radio- tv- och reklamman, amerikanen Richard Wade. Ett av hans slagord är: *Have you ever struggled to remember whether you ‘practise’ or ‘practice’ football?* I så fall kvalificerar man sig för att stödja hans rörelse. 13 % av de engelska orden stavas inte som de låter, kan man läsa på hans webbsida, och följande ord kan bara stavas rätt av 17 % av den engelsktalande befolkningen: *height, necessary, accommodation, separate, sincerely, business*. Hur han har fått fram sina procent-

tal framgår inte, men hans paroller ser onekligen slagfärdiga ut. Hans argument är, som brukligt för nystavare, sociala, och vi känner igen tankegångarna från svensk och tysk stavningsdebatt:

“Illiterates” get the worst jobs, if a job at all. They have the lowest incomes and the lowest expectations because they are discriminated against. A discrimination educated and cultured people not only accept but practise and promote! We accept all sorts of accents, dodgy grammar, constant neologisms but "bad spelling"? No. Try applying for a decent job with a misspelt CV. And you don't have to have a low IQ to be classed "illiterate". Ask any dyslexic about the tangled maze they try to find their way thru every day and the humiliation some face because the letters on the page just wont stay still in the correct positions. **Discrimination** – weve tried to outlaw it in many other areas, lets erase the stigma of being a "Bad Speller".

Men han vill inte skapa en ny uppsättning regler och bokstäver. Istället vill han ändra folks inställning till rättstavning, och göra normen mindre rigid:

This isn't Education

This isn't Formal Reform

This isn't Boring Old Spelling

This isn't a New Set of Rules

Man ska använda sin egen stavning till de svåraste och mest ologiska orden. Samtidigt menar han att man ska gå varligt fram, inte hitta på alltför fantasifulla lösningar. Om man har för vana att förenkla sina sms på mobilen, har man fattat vinken. Han tror att chatt- och sms-språket kommer öppna vägen för en mildare attityd, folk vänjer sig vid avvikande texter.

På sin webbsida föreslår han okomplicerade förenklingar som till exempel att utesluta stumma bokstäver, som i *de(b)t*, ersätta *ph* med *f*, och bara ha apostrofer där det är nödvändigt för förståelsen. Men helt och hållet vill han inte omfamna den fonetiska stavningen, eftersom uttalet varierar mellan regioner och länder, så det skulle bara göra stavningen otydligare. Han säger: “We should be working towards a consensus to spell for the comprehension, clarity and comfort of the reader - not the freespeller.” Detta förefaller mig konstigt, eftersom det inte är läsningen som vållar det största problemet, utan hur man själv skriver egenheterna. Men han säger också i en intervju på hemsidan att han får massvis med e-post stavad på alla möjliga sätt, vilket är halvt omöjligt att dechifrera. Folk borde alltså bara ”fristava” de ord som är särskilt svåra eller ologiska. Enligt vem framgår inte.

Att det är överoptimistiskt att få folk att stava annorlunda tror han inte på. ”Vem skulle för tio år sedan tro att unga kvinnor skulle gå omkring med minimala t-shirtar och visa sina piercade navlar? Eller att prestigefulla företag skulle förespråka jeans och tröja som lämplig arbetsklädsel? Eller att internet och den digitala revolutionen skulle förändra vår vardag så kapitalt? Med andra ord menar han att vi har klarat av värre saker än en sådan bagatell som en modifierad stavning.

Som sann reklamman har han gjort en liknelse om den engelska stavningen (den är en moderniserad, amerikaniserad version av den analogin vi läser på s 19, av Lundberg) :

If English spelling was a brand of automobile, you can be sure they [de som är emot reformen] wouldn't buy one! Top heavy, out of date engine, carburettor gets blocked (remember that!?), asymmetric seats, wheels of four different sizes, and difficult to learn to drive.

6.2 Simplified Spelling Society

Det här sällskapet har inte ett lika folkligt anslag som Freespeller.com – kort sagt, webbsidan är inte så lockande, men rymmer desto mer information. Här verkar alla lingvister få samsas som har något att säga om engelsk stavning. Därför innehåller sidan många olika reformförslag. Syftet med sällskapet radas upp i följande fem punkter:

- Tydliggöra de onödiga svårigheterna med engelsk stavning, och övertyga om fördelarna en lättare stavning skulle ge.
- Sprida en medvetenhet om alfabetsprincipen, och hur snett sambandet mellan stavning och ljud har blivit i engelska, medan det i andra länder fungerar bättre.
- Uppmuntra till forskning och debatt om en engelsk stavningsreform.
- Samordna förslag för en stavningsreform som tar hänsyn till både engelsktalande och icke engelsktalande länder.
- Övertyga allmänheten, opinionsbildare, och andra med inflytande, att en stavningsreform är praktisk och nödvändig.

När det gäller stavningsändringar så skiljer de sig inte nämnvärt från dem vi hört i andra sammanhang:

- Utelämna överflödiga bokstäver. (*acomodate, delicat, disiplin, gardian, forin*)

- Bokstäverna ska matcha ljuden, och härmed ska det vara accent över långa vokaler
- De trettio vanligaste orden med ologisk stavning kan behålla sin stavning, åtminstone till en början, för att inte göra textbilden alltför stickande i ögonen.
- Ett ords stavning ändras inte pga vissa suffix, alltså morfemprincipen: family/familys, copy/copyd
- Ord som låter likadant (homofoner) ska i regel ha samma stavning, med undantag för de vanligaste, eller där det kan leda till förvirring. (too/to/two, for/fore/four, kno/no)

Här är ett exempel på hur en engelsk text med den förnyade stavningen skulle se ut:

Publishd reserch from all direcsions is now confurming the long-obsurvd fact that English speling is a sosial handicap. Long-held asumpstions about its virtüs and the impossibility of chànj ar bëing chalenjd. The riting sistems of mòst other modern languajes hav had màjor or mìnor imprùvments in the past 150 years. Public rediness for chànj is demonstràted bi the popùlarity of radical spellngs in mòbil fòn text mesajes. It is tùm for an Internasional English Speling Comission, and academic R & D into maximising the avantajes of present English speling and remùving its disadvantages, to betèr sùt the needs and abilitys of all ùsers and lerners, whil remaining bakwards-compatabl with present speling.

The folòing prinsipls to meet thès objectivs hav been developd òver therty years of experiment and investigàtion. Thay go beyond the convensional ìdea of speling reform, becaus thay result in a predictabl speling sistem that represents the English languaj, which is mor than just its spòken sounds.

Sammandrag av den engelska nystavningrörelsen

Det finns förstås många fler webbplatser som behandlar förnyad stavning, men de två jag har tagit upp täcker in reformförespråkarnas argument i stora drag. Vad som försvårar för rörelsen att driva igenom en reform, tror jag är att den är alltför splittrad. Wades förslag är tämligen försiktiga och ospecifika i jämförelse med de från Simplified Spelling Society (SSS). Wade efterfrågar egentligen bara en attitydförändring i synen på rätt- och felstavning. Ett ord får gärna stavas på flera sätt, bara det är begripligt. Detta skiljer sig från SSS som lanserar en konkret nystavning att lära in. Den är så pass omdanande att det skulle tvinga befolkningen tillbaka till skolbänkarna, oavsett hur logisk den än är. Att det dessutom presenteras ytterligare några stavningsvarianter på hemsidan gör det svårare att räkna med sällskapet som en enad aktör.

7 Angkäten

Jag har numrerat frågorna och exemplen i enkäten i efterhand, så att det blir lättare att referera till dem. Mina baktankar om enkätens utformning: De inledande två frågorna är lite ledande och idealsvaret hade varit *Nej* (dvs samma ljud ska *inte* stavas på olika sätt, och stumma bokstäver är överflödiga). Detta svar skulle sedan innebära att man "tvingas" vara välvillig till den förenklade stavningen.

Ett *Nej*-svar på fråga 3 innebär att man inte är så sentimentalt inställd till stavning, och borde därmed lättare acceptera ny stavning. Likaså medför ett *Nej* på fråga 4 att man inte tycker skandinavisk stavning behöver samordnas, och då bör man också vara öppet inställd till ny stavning, eftersom man inte ser några större värden i att bevara det som är.

Totalt har 51 personer fyllt i enkäten. Resultaten är lättast att överskåda i mina diagram på sidorna 36 och 38.

1. Tycker du det är acceptabelt att exakt samma ljud i svenskan ska stavas på ett flertal olika sätt?

15 st. *Nej* (29 %)

36 st. *Ja* (71 %)

Kommentarer från *Nej*-kryssarna: Inga

Kommentarer från *Ja*-kryssarna: *I dagsläget (utan vidare förklaring); Skulle vara praktiskt att slippa men jobbigt att lära om; Det gör inte så mycket men vore mer praktiskt att ha samma stavning; ... men inte hur många olika sätt som helst; Ljuden är inte alltid exakt desamma; Exakt samma – är det verkligen det?; För att orden skall kunna härledas, äldre texter lätt skall kunna läsas; En stavningsförändring (så att stavningen av ljuden blir konsekvent) skulle vara krånglig men möjligen bra när den är genomförd och etablerad; ... men det gör det svårare för barn & "elever" med utländsk bakgrund*

Man kunde tro att nej-kryssarna skulle vara toleranta för de alternativa stavningar jag presenterar, men de flesta har kryssat i 3 eller 4. Enstaka har konsekventenligt kryssat i 1 eller 2.

2. I svenska skriver vi ibland ut bokstäver som vi inte uttalar. Är detta acceptabelt?

7 st. *Nej* (13 %). 6 av dessa hade även kryssat i *Nej* på ovanstående fråga. Frågorna 1 och 2 är likartade, så man kan tycka att fler av de 15 i fråga 1 borde ha kryssat i *Nej* även här. Bedömningarna av stavningsexemplen överväger mot 3 och 4.

44 st. *Ja* (87 %)

Kommentarer från *Nej*-kryssarna: Inga

Kommentarer från *Ja*-kryssarna: *det kan tyckas onödigt, men i namn är det nödvändigt eftersom det hör ihop med karaktären; Talspråk och skriftspråk är olika saker. Skiljer sig mer eller mindre åt i alla språk; Eftersom vi också har traditionell stavning att ta hänsyn till; Man kan inte skriva precis som ord uttalas i vilket fall – då blir svenskan likriktad, och vilken dialekt ska vinna?; I dagsläget; En liten aspekt som man bör ha i åtanke är att det blir svårare att stava på utländska [eftersom man inte vänjer sig vid att stava ljudstridigt, inte tränar upp bildminnet på samma sätt, förtydligade informanten för mig]*

3. Ska man bevara arvet från tidigare stavningar, så att traditionen från äldre texter upprätthålls?

21 st. *Nej* (41 %)

24 st. *Ja* (47 %)

6 st. *Vet inte, Både och, Inget kryss* (12 %)

Kommentarer från *Nej*-kryssarna: *Dock viktigt att inte ändra i onödan; Jag vet inte så mycket om stavningens utveckling, men min uppfattning är att den går i lagom takt; Inte systematiskt. Stora förändringar kan ändå genomföras; Inte in absurdum; Vi måste hänga med i utvecklingen annars får vi inga framsteg – lättare & mer tekniskt språk är ett måste; Beroende på fall, språket måste få utvecklas; Språk är dynamiskt och förändras, se stavningsreformen 1945 t. ex. [personen kanske menar den tiden när vi gick ifrån pluralböjda verb]*

Även här har de det stora flertalet *Nej*-kryssare fyllt i att de föreslagna stavningarna ser dumma ut, vilket jag tycker strider lite mot ett *Nej*-kryss.

Kommentarer från *Ja*-kryssarna: *Till viss del; Fast vissa justeringar kan göras om sambandet ändå kan behållas och det kan motiveras väl; Inte hur långt tillbaka i tiden som helst; Men det måste tillåtas att förändras*

Kommentarer från de som inte kryssat enbart *Ja* eller *Nej*: *Språk måste utvecklas som allt annat i samhället. Gradvisa förändringar är dock för min egen del att föredra; Man bör känna till att det kunde stavas annorlunda "förr i tiden", så svaret är både och; Ja och Nej beroende på ordets betydelse.*

4. Är det eftersträvansvärt att försöka samordna svensk, norsk och dansk stavning i den mån det passar?

19 st. *Ja* (37 %)

29 st. *Nej* (57 %)

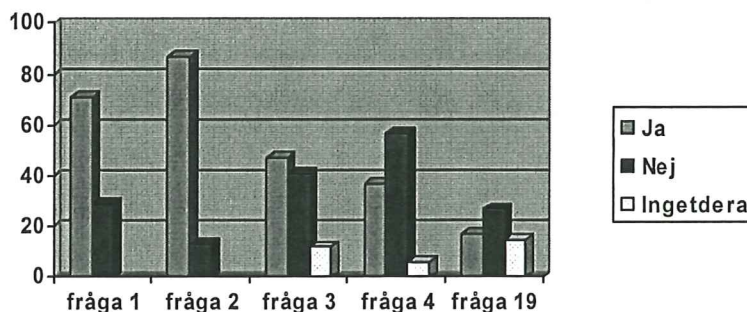
3 st. *Utan kryss* (6%)

Kommentarer från *Ja*-kryssarna: *Varför inte – bättre samarbete inom norden & närbesläktade språk & lättare för kontakt & jobbsökande över geografiska gränser; ... men ett norskt fullskaleexperiment uppvisar ett dystert facit; Vissa anpassningar går bra, om de är välmotiverade.*

Kommentarer från *Nej*-kryssarna: *Jag får en känsla av att man skulle möta många hinder på vägen – kan man inte bara få se dem som tre olika språk numera?; Viktigt att bevara särarten. Det går att förstå språken som det är idag; Man fattar rätt bra ändå och det är inget fel med lite skillnader; Vad finns det för skäl att samordna?*

Kommentarer från icke-kryssarna: *äldre ord – nej, nya lånord – ja!; Kanske om det går (gemensamt ursprung)*

När jag tittar igenom svaren från *Nej*-kryssarna så är det en stor majoritet som kryssat i att mina nystavningar ser dumma ut. Några enstaka har kryssat i 2 eller 1 här och var.

5. lj/dj/hj/gj/g stavas enbart med j

7 st 1; 8 st 2; 5 st 3; 30 st 4

6. (dj) jur, jungel, jup, järvhet, jävulsdyrkan

6 st 1; 8 st 2; 8 st 3; 24 st 4

Några har påpekat att denna stavning är lättare att acceptera pga *jungel* som man är van vid från engelska. *Järvhet* och *jävulsdyrkan* ska heller inte sticka så värst i ögonen enligt en informant.

7. (hj) jort, julbent, jälm, jälp, jälte, järnkirurg, jërta

6 st 1; 4 st 2; 5 st 3; 35 st 4

8. (gj) juta, jorde - jort (av jöra)

8 st 1; 3 st 2; 6 st 3; 33 st 4

9. (g) jedigen, jeneral, jeneration, jenom, jeografi, jift, jäng, (hemskt) järna, jästfrihet, mej/dej

7 st 1; 4 st 2; 5st 3; 35 st 4

10. (g) sjelatin, sjelé, sjiraff

7 st 1; 4 st 2; 6 st 3; 32 st 4

11. (sk) sjära, sjed, sjenbar, sjidor, sjinn, sjela, sjepp, sjilja, sjydda, sjägg

3 st 1; 3 st 2; 4 st 3; 39 st 4

12. (skj/stj) sjorta, sjuts, sjuta, sjärna

5 st 1; 5 st 2; 7 st 3; 33 st 4

13. (ch) sjoklad, sjock, sjimär, sjef, sjarmig

5 st 1; 2 st 2; 3 st 3; 41 st 4

14. (kj) tjol

7 st 1; 6 st 2; 3 st 3; 35 st 4

15. (k) tjirurg, tjämpa, tjänsla, tjyrka, tjyss, tjällare, tjändis, tjärnvapen, tjök, tjöld

1 st 1; 6 st 2; 5 st 3; 38 st 4

16. (c) sigarr, sitron, sirkel, sitat, sivilisation

7 st 1; 3 st 2; 13 st 3; 17 st 4

17. mann, kann, dömma, husett

9 st 1; 7 st 2; 7 st 3; 27 st 4

18. gajd, jos, axeptera, kool

15 st 1; 7 st 2; 8 st 3; 20 st 4

19. Textexemplet

Skulle du kunna vänja dig vid, och acceptera stavningen i ovanstående text?

17 st Ja (32 %)

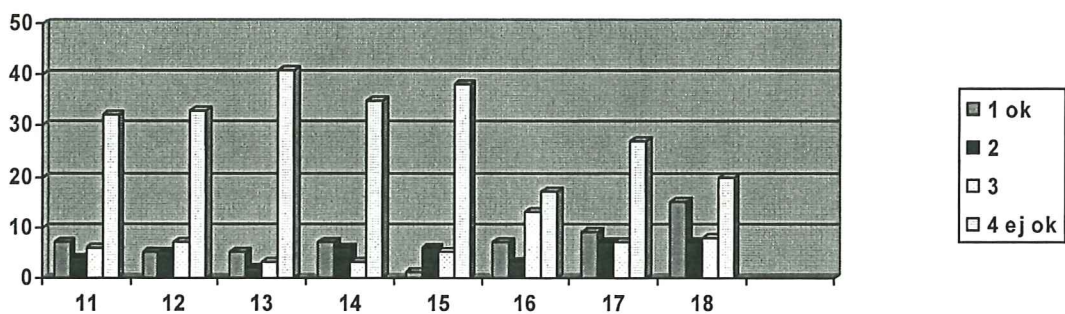
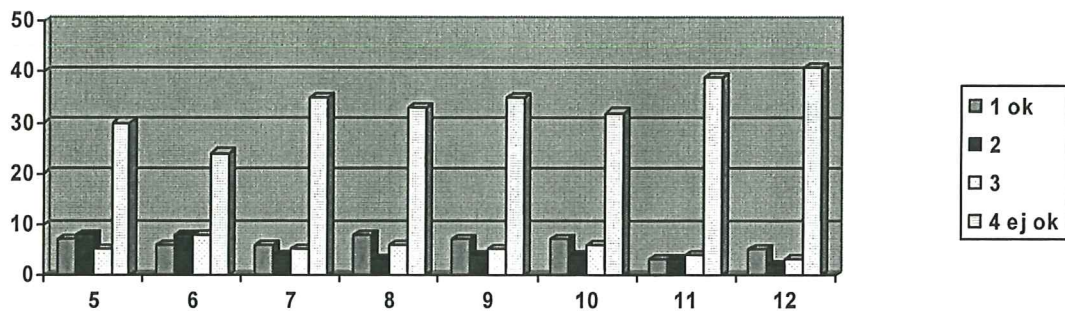
27 st Nej (53 %)

8 st dubbelkryss eller inget kryss (15 %)

Kommentarer från Ja-kryssarna: *Är man utsatt för stavningen tillräckligt länge så...; Det blir lättare med skrivinläring men samtidigt vill jag bevara "språkarvet"; ...Men det skulle ta en bra stund. Kan ju vara bra för folk med utländsk bakgrund & andra mer & mindre bildade svenskar, dock svårt för akademiker att acceptera; Det hade jag nog kunnat, men just nu känns de gamla stavningarna snyggare!; Ja, men inte alla ord*

Kommentarer från Nej-kryssarna: *Allt går väl – men det skulle vara svårt!; I alla fall inte utan svårighet. (Efter 10 år har man kanske glömt hur det var)*

Kommentarer från mittemellan-kryssarna: *Vissa av orden skulle jag kunna vänja mig vid men andra skulle jag ha svårare för; jag hade nog haft svårt att vänja mig men jag kan helt klart acceptera att stavningen ändras på så sätt; Skulle nog gå, men varför?; Allt är möjligt; Man kan vänja sig vid allt... men det är inte något jag ser fram emot*

7.1 Enkätutvärdering

Jag har varit tvungen att redovisa enkäten ganska svävande, för att jag inte ska behöva gå in på vad varenda informant har svarat på frågorna och sedan på exemplen. Därav mina inexacta ”många har svarat”, ”enstaka tycker”, osv. Läsaren får helt enkelt lita på mitt omdöme, siffrorna finns där att tolka. Eftersom resultaten varit tämligen entydiga, så innebar det inte några större svårigheter att ögna igenom papperen och se ett tydligt mönster. Jag har inte velat blanda in för många variabler heller, såsom t ex kön eller bakgrund, det är svårt nog att våga sig på generella uttalanden om det begränsade antal individer jag bett fylla i enkäten. Informanterna är utvalda efter ett så kallat bekvämlighetsurval, dvs vänner och bekanta, och deras bekanta. Skulle man dela in informanterna i två slumpmässiga grupper får de med största säkerhet inte samma resultat, och då är det lätt att man försöker hitta förklaringar till detta, istället för att bara acceptera det som tillfälligheter. Nu har jag förvisso bett informanterna fylla i ålder och sysselsättning, men det var mest utifall att jag skulle ana några särskilda mönster utifrån detta. Följande grupper kunde jag dela in informanterna i: biblioteksanställda (18 st), lärarelever (9 st), över 40 års ålder (23 st), under 40 års ålder (28 st). Vid en genombläddring av enkäterna kunde jag lätt konstatera att den ena gruppen inte skilde sig nämnvärt från den andra, och dessutom är ju urvalet i minsta laget. Hade jag haft resurser att skicka ut min enkät i massor till lågstadielklasser, sfi-klasser, lärare, så skulle resultatet kanske inte bli så entydigt, vilket förstås vore intressant. Ändock, mina informanter utgör en inte alldeles

spretig skara människor. De är nästan undantagslöst akademiker – i vardande eller redan med examen. Om man föreställer sig att en stavningsreform skulle komma till stånd, vore detta antagligen en inflytelserik grupp att försöka övertyga.

Man kan utifrån enkätundersökningen bara ytterligare bekräfta att textbilden är något som sitter djupare än det sunda förnuftet, även om detta också kan användas vid bevarad stavning. Många informanter har inte kunnat hålla sig för skratt vid många stavningar. Om stavningen *jeneral* sa en: ”Ja den kan dom gott ha!” Man kan tycka att omdömet *Ser dumt ut* låter lite väl personligt, istället för t ex *Föredrar/Föredrar ej*. När jag började visa exempel på nystavade ord var dock oftast reaktionen att orden såg just dumma ut, så varför hymla med det.

Åtskilliga som genomgående kryssat 4 har ändå kryssat 3 för exempel 16 (sigarr, etc). Detta tolkar jag som att man är någotsånär bekant med den norska stavningen. Över huvud taget märker man att staplarna i exempel 16, 17, 18 inte skiljer sig fullt så mycket som i de andra exemplen. Dessa stavningar är väl inte helt okända för svenska läsare. I tyskan skriver man t ex *Mann, kann, och dömma* hör till en vanlig felstavning i svenska. Försvenskning av lånord är något vi har gjort länge, och många ser nog en viss stolthet i detta. Det handlar om att assimilera de invandrare vi får in i språket.

De kommentarer jag har sammanställt från informanterna utgör i koncentrat en stavningsdebatts typiska argument, om än inte alltid i samma vetenskapliga språkdräkt.

Angående konsekvent *sj*-stavning för detta ljud (sjiraff, sjed, sjock, m.m.), så har många spontant uttalat orden med främre *sj*-ljud, dvs *tj*-ljud. Då har jag påmint om att man ju utan problem uttalar *sjuk* med det *sj*-ljud jag vill åt. Men innerst inne märker jag samma tendens även för egen del. Det blir ”fint” uttal med *sj*. Varför man omtolkar denna bokstavskombination i nya stavningar vet jag inte. Någon föreslog att detta ljud kunde anges med *sh* istället: shägg, shed, shö... *Sj* ser åtminstone mer svenskt ut.

Till viss del kan man se enkäten som två separata delar: de fyra första frågorna och de följande exemplen. De flesta känner sig nog inte pliktskyldiga att bedöma orden i enlighet med hur de svarat på frågorna. För även om man tycker det är ologiskt att man skriver ut bokstäver som inte uttalas, så har man ju rätt att tycka *juvlig* ser dumt ut. Dessutom har nog inte mina avsiktligt vaga formuleringar gått fram. Att bevara arvet från tidigare stavning, innebär inte för mig att vi ska gå *tillbaka* till *hvad, rödt, quinna*, osv, utan det handlar om att bevara vad vi har nu. Samma sak gäller för samordning av skandinavisk stavning: det är den *befintliga* stavningen som då ska bestå, eftersom dess ologiskheter ofta hjälper oss förstå grannspråken bättre. Informanterna har nog ofta trott att frågan gäller huruvida vi ska ha ett

enda stort gemensamt språk. Problemet när jag formulerade frågorna var att jag inte ville lägga ut texten alltför mycket, jag ville få fram spontana attityder.

Vad gäller just fråga 4, om att samordna stavningen med våra grannländer, så är den intressant ur en skandinavistisk synvinkel. 57 % svarade att de inte tyckte samordning var eftersträvansvärd. Kanske avspeglar det också att folk inte hyser några större broderskänslor för danskar och norrmän, så som lär ha varit fallet under skandinavismens glansdagar.

8 Slutdiskussion

Jag har skrivit mest om den svenska debatten, mindre om den tyska, och minst om den engelska. Den här rangordningen kommer dels av att det som svensktalande är lättare att relatera till svensk stavning, men jag har även märkt att debatterna är behäftade med samma argument, och det blir tjatigt att upprepa samma idéer tre gånger om.

Vad man märker tydligt är känslostormarna. Nystavaren var vältalig, och ideologiska patos låg bakom de olika strävandena. De som ville förnya såg sig verkligen som människorättskämpar, som tog strid för de svaga i samhället. Har man väl bestämt sig för att den nuvarande stavningen missgynnar vissa grupper av befolkningen, så kan man nog gå upp helt i ambitionen att byta ut den. Nystavarnas argument, i alla språken, är svåra att värja sig från. De bygger på att inget ska vara krångligare än nödvändigt, och att alfabetet ska användas såsom det är tänkt. Motståndarna svartmålas gärna som människor med folkförakt, helt utan vilja att hjälpa de svaga i samhället, och för att själva kunna sitta ohotade på sin höga plats i samhället väljer de att behålla ett orimligt system. För de konservativa krävs det en annan sorts argument, argument som vilar på andra principer än enbart de slagfärdiga lättlärdhet och ljudlighet. Som vi har sett kan även de konservativa åberopa den lilla människans väl och ve, i och med att det skapar förvirring när det blir nya regler.

Det tycks mig lite motsägelsefullt att de svenska nystavarna i sina artiklar ofta använder en smått arkaiserad skrivstil, i så måtto att de använder pluralverb, ovanliga konjunktioner. Visserligen var det vanligt i dåtidens texter som gränsade till vitter prosa, men knappast i tal, och nystavarnas ambition bör ha varit att närma tal och skrift. Antagligen blir det ännu viktigare att skriva välformulerat när stavningen ser löjeväckande ut.

I Tyskland har det ju aldrig handlat om en total reform av stavningssättet, så som de svenska nystavarna föreslog. Ändå har opponenter till reformen varit väldigt upprörda. Härav kan man dra lärdomen att om det väl ska genomföras en reform, så blir debatten lika

het oavsett om det bara handlar om nya kommateringsregler eller total nyfödelse av skrivsättet. Ett tips för nystavarna vore alltså att inte jämka med kompromisser, utan hellre försöka fullfölja hela planen.

Det är inte helt lätt att jämföra olika länders stavning. Tyskans stavning är mer ljudnära än svenskans, så man kan tycka att Sverige borde ha högre prioritet på ändrad stavning än vad de tyskspråkiga länderna har. Å andra sidan har engelskan ännu mer diskrepans, så där ligger vi i lä, om man ska göra en rangordning. Att döma av enkätsvaren så ser hursomhelst inte så många av informanterna något behov av att ändra stavning. Vissa medger att det är onödigt med olika stavning av samma ljud, men tillägger att det vore jobbigt att lära om. I dylika svar kan man ana att frågan inte spelar någon större roll för flertalet.

Det finns så många aspekter att ta ställning till, vilket vi har sett i kapitel 2, och jag medger att jag tycker det är lika svårt som många informanter har sagt, att ha en rak uppfattning. Om jag ändå ska våga mig på en åsikt i frågan, så vill jag lyfta fram förståelsen de skandinaviska länderna emellan. Med detta som argument kan jag försvara en bibehållen stavning för den överskådliga framtiden. Det är svårt att säga om t ex ordparen *jup* – *dyp/dyb* skulle förbrylla så mycket att folk från våra olika länder inte omedelbart skulle förstå vad som avsågs. Man kan även sträcka släktskapen längre än till Skandinavien. Om man räknar in de stora språken engelska och tyska, m fl germanska språk, så får man längre ordkedjor, t ex som *laut*, *loud*, *lyd*, *ljud*. Må vara att orden inte har exakt samma betydelse, men det är intressant att se sambanden. Men kanske förfaller jag till sentimentalism, språkintresserad som jag är.

Något som har blivit vanligare de senaste åren är stavningar som t ex *oxå* och *lixom*. Jag märker dem i e-post och även i ungdomliga insändare. De svenska nystavarna ville ju att varje bokstav skulle representera ett ljud, och således skulle *x* stavas *ks*. Detta är en princip som inte går hem i samma omfattning idag, när man vill skriva fort och ekonomiskt, som på chattsidor eller mobilens 160 tecken. Förkortningar (*iofs*, *iaf*) eller rena stavelseskriften (*d e ql* = *det är kul*) används för att spara tid och inte heller beaktas stor bokstav i hög grad. Man ser således en uppluckring av stavningsrigiditeten i och med internets intåg, vilket Wade också uppmärksammade. Frågan är om denna alternativa stavning kommer ge sig till känna även i tidskrifter och böcker. På internet förekommer dessa stavningar i personliga sammanhang; vänner och familj läser gärna vad man skriver, och formen är underordnad. Om det däremot handlar om att vända sig till främlingar, vars pengar man är beroende av, då är det läsarens

köpkraft man får rätta sig efter, och läsaren vill ha tydlig typografi och konsekvent stavning. Detta beror också mycket på samhällsklimat. Under slutet av 1960-talet diskuterades mej/dej/dom som seriösa alternativ, men det har knappast slagit igenom, ens i dialoger i romaner.

Man kan ändå tänka sig att det utvecklar sig två stilar efter hand, som inte bara baseras på ordval, utan även ordbild. Att överanstränga sig genom att skriva *liksom* till sina vänner kanske ses som onödigt högtravande.

Möjligen går vi mot något som liknar kinesiskans teckenskrift. Deras tecken ska ju i viss mån föreställa vad de motsvarar i verkligheten, och så kan man väl säga om vår stavning också, att den ska likna ett uttal i verkligheten. Men då har man förlorat poängen med att ha bokstäver som motsvarar ljud. Om tusen år kan kanske invånarna i det som nu är Sverige, fortfarande läsa de texter som producerades i vår tid, trots att deras språk är helt annorlunda. Detta är väl drömmen för dem som förespråkar bevarad stavning på grund av att kulturarvet ska kunna fortleva. En annan fråga är förstås om något någonsin kommer bevaras så långt tiden, nu när vi inte skriver i beständiga material längre.

Litteraturförteckning

- Allén, Sture; Loman, Bengt; Sigurd, Bengt, 1986, *Svenska Akademien och svenska språket*, Norstedts, Stockholm
- Josephson, Olle, 2004, *"ju" – ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige*, Norstedts Ordbok, Falun
- Grünbaum, Catarina, 2001, *Nordisk språkförståelse – att ha och mista. En rapport baserad på fyra konferenser om nordisk språkförståelse*, Nordisk språkråd, Oslo
- Melin, Lars och Lange, Sven, 1989, *Läsning*, Studentlitteratur, Lund
- Melin, Lars, 2003, *Människan och skriften: tecken, historia, psykologi*, Norstedts Akademiska Förlag, Stockholm
- Melin, Lars, 2004, *Språkpsykologi*, Liber, Stockholm
- Molde, Bertil, 1974, *Språkvårdsstudier*, Esselte Studium, Lund
- Språk i Norden 1977 – årsskrift för de nordiska språknämnderna, Esselte Studium, Lund
- Språk i Norden 1979 – årsskrift för de nordiska språknämnderna, Esselte Studium, Lund
- Språkvård: redogörelser och studier utgivna till språkvårdsnämndens tioårsdag 1954, Svenska bokförlaget, Stockholm
- Språkvårdsstudier, 1974, redaktör Bertil Molde, Svenska språknämnden, Stockholm
- Svensén, Bo, 1998, *Svenska Akademien från Gustaf III till våra dagar*, Norstedts Förlag, Stockholm
- Teleman, Ulf, 2003, *Tradis och funkis – svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*, Norstedts Ordbok, Köpenhamn

Artiklar

Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2004.08.28, *Das unmögliche Wörterbuch*

Der Spiegel, #32/2004, „Unzweifelhaft eine Katastrophe“

Die Zeit, 2004.07.29, *Die letzte Schangs, Die neue Freiheit*

Stuttgarter Zeitung, 2004.08.07, *Der Streit um die Rechtschreibung – eine typisch deutsche Debatte?*

Material

Nystavaren – tidskrift för rättskrivningsfrågor på uppdrag av Rättstavningsällskapet. Utgiven av Otto Hoppe, tredje bandet 1889 – 91, Uppsala

Webbadresser

Göran Norlanders hemsida med stavningsmotionen

http://www.riksdagen.se/debatt/motioner/motion.asp?dok_id=GN02Kr221

(Man kan även slå ”Göran Norlander” på Google och hitta hans hemsida, där man sedan letar upp alla hans motioner.)

http://www.svenskaakademien.se/SVE/sa_informerar/9810.html

<http://www.spellingsociety.org>

<http://www.freespelling.com>

<http://www.bubenhofer.com/rechtschreibung/neue.html>

INNEHÅLL

1 Inledning	1
1.1 Syfte, avgränsning, utvidgning.....	1
1.2 Disposition.....	2
1.3 Forskningshistorik.....	2
2 Stavning	3
2.1 Principer vid ändrad stavning.....	3
2.1.1 Socialt och kulturellt.....	3
2.1.2 Stavningspolitik.....	4
2.1.3 Stavning av främmande ord i svenskan.....	4
2.2 Principer för vår nuvarande stavning.....	6
2.2.1 Ljudenlighet.....	6
2.2.2 Morfemprincipen.....	6
2.2.3 Vokallängdsregler.....	7
2.2.3.1 Stavfel.....	9
2.3 Vi måste läsa baklänges.....	10
2.4 Historisk stavning.....	10
2.5 Psykologiska aspekter vid läsning.....	10
3 Svensk stavningshistoria	14
3.1 Svenska Akademien och stavning.....	14
3.2 Nystavaren.....	15
3.2.1 Skolbänkarnas befålkning.....	18
4 Skandinavismen	20
4.1 Nordiske målstræb – Nordiska språksträvanden.....	20
4.2 Dagens språknämnder.....	23
5 Fallet Tyskland	25
5.1 Tyskans nya rättskrivningsregler.....	26
5.2 Debattartiklar ur tysk press.....	26
6 Den engelska rörelsen för förnyad stavning	30
6.1 "English Spelling is a World Oppression. This need not be".....	30
6.2 Simplified Spelling Society.....	32
7 Angkäten	34
7.1 Enkätutvärdering.....	38
8 Slutdiskussion	40
Litteraturförteckning	43
<i>Bilaga 1: Stavningsmotion 1999/2000, inkl. mitt brev till riksdagsman Göran Norlander och hans svar</i>	<i>i</i>
<i>Bilaga 2: Enkät om förenklad stavning</i>	<i>iii</i>

Bilaga: Brevväxling och motion om stavningsreform

Hej..

Motionen avslogs och jag har släppt frågan.

Hälsningar

Göran Norlander

"Viktor Wijkmark"

<stylevikko@hotmail.com>

2004-11-24 13.17

Till

Göran Norlander/LED/S/Riksdagen@Riksdagen

Kopia

Ärende

om stavningsreform

Hej, mitt namn är Viktor Wijkmark. Jag läser Nordiska språk vid Lunds universitet och jag håller på att skriva min c-uppsats om stavningsreform, alltså huruvida det är möjligt att genomföra en i Sverige, hur stavningsreformen i Tyskland togs emot, hur Sveriges senaste stavningsreform 1906 togs emot, samt en massa andra aspekter. Nåja. När jag surfade runt på nätet hittade jag en gammal motion (1999/2000: Kr221) författad av dig och några andra, vilken behandlade just en oskyldig stavningsreform. Jag blev väldigt intresserad av vad som hände sen, vad tyckte andra? Uppenbarligen ledde den inte till någon reform, innebär det att du har släppt frågan totalt, eller är det något som intresserar dig fortfarande?

Efter att ha gjort så mycket efterforskningar i ämnet vet jag inte själv var jag står. Visst är det en demokratifråga att rättstavning ska vara möjligt för alla, men i Tyskland verkar det hela ha skapat förvirring och inget vet hur orden i själva verket ska stavas. Sen finns det argumentet om att vi inte ska avvika för mycket från de andra skandinaviska språken i stavning, utan vi ska kunna läsa varandras texter utan att behöva studera språken.

Tacksam för svar

Mvh

Viktor Wijkmark

Motion till riksdagen

1999/2000:Kr221

av Göran Norlander m.fl. (s)

Stavningsreform

Svenska talspråket är fortlöpande under förändring och nya ord accepteras och tas in i Svenska Akademiens ordlista. Detta är en naturlig utveckling av ett levande språk.

När det gäller ordens stavning har ingen förändring eller förnyelse skett sedan början av 1900-talet. Från 1906 års riksdag finns det ett protokoll som berättar om hur professor Hjärne tar upp frågan om förändringar i "stafningen". Det följde en debatt efter professor Hjärnes interpellation, där talare framhöll att - fördärvet med en stavningsreform förefaller vara helt klar. Det går inte att stava *vad* utan *hv* eller *öva* utan *fv*. Den s.k. Bergska stavningsreformen genomfördes dock 1906, och var tänkt som *ett första steg mot ett enklare och mera ljudenligt sätt att stava svenska språket*. (Fridtjuv Berg, ecklesiastikminister i Staaffs ministär 1905-1906.)

Kan vi tänka oss att stava ljud med jud eller hjälp med jälp? Det ser kanske konstigt ut, men är förmodligen en ganska snabbt avklarad vanesak.

J-ljudet, som har ett eget tecken, stavas ändå förutom J även med G, GJ, LJ, HJ och DJ.

Andra belysande exempel är sje- och tje-ljuden.

Sje-ljudets stavning med SJ, SK, STJ, SKJ, SCH, CH, J och GE och tje-ljudets stavning med TJ, K och KJ är också förbryllande.

Jag anser att J-ljudet kan stavas med enbart J, och att sje-ljudet, som idag inte har ett eget tecken, kan stavas t.ex. med enbart SJ, och att tje-ljudet, som inte heller har ett eget tecken, bör kunna stavas med TJ (eller kanske med helt nya tecken).

Stavningsfrågan har varit föremål för många motioner i riksdagen.

År 1943 gjorde dåvarande folkskolans lärarorganisationer framställning om en stavningsreform. Denna framställan stöddes även av dåvarande Skolöverstyrelsen. Som alla vet har ändå inget hänt i denna viktiga fråga.

Förutom ovannämnda exempel finns det givetvis många andra regler som bör förenklas och ingå i reformarbetet, som med dessa krav blir vittomfattande.

Många grundskoleelever har stora svårigheter att lära sig stava, och mycket tid skulle i stället kunna användas till andra uppgifter inom svenskundervisningen.

Även för invandrare, som i vuxen ålder skall lära sig att uttrycka sig i skrift, måste svenska språkets stavningsregler synas vara obegripliga, uppbyggda med motsägelser, regler och regler med undantag.

Att "äga språket" är en demokratifråga, en jämlikhetsfråga och en kulturfråga.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av en stavningsreform.

Stockholm den 28 september 1999

Göran Norlander (s)

Kerstin Kristiansson (s)

Hans Stenberg (s)

Bilaga 2: Enkät

1. Tycker du det är acceptabelt att exakt samma ljud i svenskan ska stavas på ett flertal olika sätt?

Ja

Nej

Annan kommentar: _____

2. I svenska skriver vi ibland ut bokstäver som vi inte uttalar. Är detta acceptabelt?

Ja

Nej

Annan kommentar: _____

3. Ska man bevara arvet från tidigare stavningar, så att traditionen från äldre texter upprätthålls?

Ja
Nej

Annan kommentar: _____

4. Är det eftersträvansvärt att försöka samordna svensk, norsk och dansk stavning i den mån det passar?

Ja
Nej

Annan kommentar: _____

Nedan kommer en serie förslag på förnyad stavning. Bedöm hur du anser stavningen.

lj/dj/hj/gj/g stavas enbart med j

5. (lj) jus, jud, juga, jumske, juvlig

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

6. (dj) jur, jungel, jup, järvhet, jävulsdyrkan,

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

7. (hj) jort, julbent, jälm, jälp, jälte, järnkirurg, järta,

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

8. (gj) juta, jorde - jort (av jöra)

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

9. (g) jedigen, jeneral, jeneration, jenom, jeografi, jift, jäng, (hemskt) järna, jästfrihet, mej/dej

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

sj-ljudet stavas på *ett* sätt, nämligen just sj, som i *sjuk*

10. (g) sjelatin, sjelé, sjiraff

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

11. (sk) sjära, sjed, sjenbar, sjidor, sjinn, sjela, sjepp, sjilja, sjydda, sjägg

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

12. (skj/stj) sjorta, sjuts, sjuta, sjärna

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

13. (ch) sjoklad, sjock, sjimär, sjef, sjarmig,

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

tj-ljudet stavas konsekvent med tj, som i *tjugo*

14. (kj) tjol,

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

15. (k) tjururg, tjämpa, tjänsla, tjrka, tjyss, tjällare, tjändis, tjärnvapen, tjök, tjöld

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

s-ljudet stavas med s

16. sigarr, citron, sirkel, sitat, sivilisation

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

Kort vokal anges med dubbeltecknad konsonant i högre grad än vad som nu är fallet

17. mann, kann, dömman, husett

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

Låneord får en försvenskad stavning

18. gajd, jos, axeptra, kool

Ser ok ut 1 2 3 4 Ser dumt ut

Ett textexempel:

Igår jorde jag just ingenting på jobbet. Sjefen kom in till mej när jag satt i tjöket, han jick runt i sirklar innan han satte sej vid min sida. Hans sjorta hade sjokladfläckar såg jag. Jag fick tjänslan att han ville säga något men han visste inte var han skulle börja. Han är inte särsjilt järv när det jäller konfrontation, men han har ett stort järta. Till slut frågade han om jag ville ha sjuts hem efter arbetet, men jag förklarade att min sykkel stod i tjällaren.

19. Skulle du kunna vänja dig vid, och acceptera stavningen i ovanstående text?

Ja

Nej

Annan motivering: _____

Var vänlig ange ålder och sysselsättning: